MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK
32. szám.

# A PODOLINI PIARISTA RENDHÁZ TÖRTÉNETE

(1642—1702.)

IRTA

VISEGRÁDI JÁNOS
PIARISTA TANÁR.

BUDAPEST
STEPHANEUM NYOMDA R. T.
1909.

# TARTALOM.

Olda

Tartalom... 3
Előszó... 5

I. FEJEZET.

**A podolini piarista rendház külső története.**

1642—1702.

A Szepesség természeti viszonyai és rövid története. A protestantizmus elterjedése. A rendház alapítása, az alapító; az alapító célja s a célt elősegítő eszközök. Az iskola és a lelkészkedés. A morva piaristák biztosítása. Lubomirski a német provinciálishoz fordul kérésével. A provinciális levele a generálishoz. A generális válasza. A provinciális Lubomirskival az egyezséget megköti. A telek kijelölése. A provinciális az új ház leendő tagjai után néz. Krakóban az ünnepélyes beiktatást kérelmezi. A piaristák megérkezése Podolinba. Az alapító oklevél. A beiktatás. A ház építése. Lubomirski meglátogatja a podolini iskolát. Lubomirski halála. Az ifjú Lubomirski atyja nyomdokain halad. A Monoky Anna-féle alapítvány. A templom felavatása. A sviercai sóbányák a királyi kincstárhoz csatoltatnak. Az évi járadékot a királyi kincstárból pótolják. Lubomirski levele a házfőnökhöz. A király levele a római pápához. A svéd háború. A podolini várnagy alapítványa. Az 1662-i árvíz. Az 1664-i pestis. A Tomasovszki-féle alapítvány. A bélai plebániát Lubomirski a podolini piaristákra ruházza. A bélai plebánost Lipót király megerősíti. A rendház nyugodalmas évei. Az 1684-i tűzvész. Homonnai grófnő adománya. Az orgona elkészülése. A Fenessy-féle alapítvány. A késmárki kölcsön. A toporci plebániát a Görgey család a podolini piaristákra ruházza. Az épület beosztása. A Rákóczi-torony. A templom leirása. A főoltár. A folyosó és az ebédlő képei 7—24

II. FEJEZET.

**A podolini piarista iskola története.**

A tanárképzés a humaniórák elvégzése után; a gyakorlat; a bölcseleti tanfolyam; a bölcselet tanulása elméleti és gyakorlati uton; a theologiai tanfolyam. Az osztály kérdés. A tanárok kellő előkészültsége az előadásra. A tanulók. A «Catalogus Studiorum Podolinii frequentantium». A tanulók vallási szempontból. A katholikusok nagy száma. A protestansok. A visszatérések okai. A tanulók nemzetiségi szempontból. A Szepesség néprajzi multja. Az egyes nemzetiségek aránya az első évben. A lengyelek számának növeke-

dése és ennek okai. A magyar nemzetiségűek száma; nagy számuk 1683-ban és ennek okai. A tót nemzetiségűek. A tanulók származása helyi szempontból. A fő elv. A Podolinból, az el-, és elnemzálogosított területről jött tanulók. A tulajdonképeni lengyel területről jött tanulók. A podolini piaristák működését kijelölő közelebbi és távolabbi vonal. Az osztályok száma. A fő elv. A négy alsó osztály. A többi három osztály és a bölcseleti tanfolyam. Az abcedarius és arithmetikai osztály. A tanulók kora. A katalogus hiányos volta. Az alsó három osztály tanulóinak szélsőséges és közepes kora. A többi osztályok tanulóinak korára vonatkozó adatok. A tanítás tárgya. A tanítás tárgya az egyes osztályokban. Az arithmetikai osztályban tanult számtan részleges bemutatása. Az osztályok elvégzésének rendes ideje. A tanítás módszere. A vallásos szempont. A gyengédség nevelésükben s az erre vonatkozó káptalani határozatok ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... Oldal 25—44

## III. FEJEZET.

### A rend szervezete.

A generális. A tartományfőnök. A házfőnök. A házi, tartományi és egyetemes gyűlések. A házfőnök helyettesei. A tartományfőnök látogatásai. A vizitátor 45—47

# ELŐSZÓ.

A katholikus egyházat reformáló tridenti zsinat (1545—1563) egyik határozatában azt rendeli el, hogy ezentúl a nép vallásos és erkölcsös nevelésére több súlyt kell fektetni, mint eddig.[1] A zsinat atyái ugyanis úgy gondolkoztak, hogy az ilyen iskolák a legalkalmasabbak a protestantizmus terjedésének meggátlására s egyszersmind oly viszonyok lehetőségének kizárására, mint amilyenek ebben az időben Németországban uralkodtak. Átlátták a zsinat atyái azt is, hogy az ilyen iskolák különösen az országok békéjének és így fejlődésének legbiztosabb alapjául szolgálnak. De belátták ezt nem csak ők, hanem csakhamar az uralkodók is.

Kal. szent Józsefre (1556—1648), a tanítással foglalkozó piarista-rend[2] alapítójára kétségkívül hatással volt a tridenti zsinat e határozata. De ő rendjének alapításakor még egy lépéssel előbbre haladt és pedig azáltal, hogy a szegény és az elhagyott gyermekek ingyenes nevelését vette célba, mint akikkel senki sem törődött s akiktől az emberi társadalomra a legtöbb baj származhatott. De ezen az alapító XII. Kelemen pápa engedelmével változtatott s ettől fogva a piaristák taníthatták a nemesek és gazdagok gyermekeit és pedig nem csupán az elemi, hanem a felsőbb ismeretekre is, konviktusokat létesíthettek és más szerzetesek beleegyezése nélkül házakat alapíthattak.

A piarista-rend még az alapító életében Olasz- és Spanyolországon kívül elterjedt Morvaországban, sőt Lengyelországban

[1] Richter: Concilium Tridentinum. 16. l.

[2] A rendet XV. Gergely pápa 1621-ben erősítette meg.

is. Lengyelországban első házaik voltak a varsói és a podolini. Az alábbiakban a podolini piarista-rendház történetének első jó félévszázadát (azaz 1642—1702) fogom bemutatni. Fő törekvésem mindig oda irányult, hogy az iskola-ügy kidolgozása minél alaposabb és terjedelmesebb legyen.

Fő forrásaim voltak a következők: Status Domus Podoliniensis ab anno Domini 1642 ad annum 1702; Catalogus studiorum Podolinii frequentantium; az alapító és egyéb oklevelek és végül a tartományi gyűlések határozatai.

# I. FEJEZET.

## A podolini piarista rendház külső története.

A Szepesség természeti viszonyai és rövid története. A protestantizmus elterjedése. A rendház alapítása; az alapító; az alapító célja s a célt elősegítő eszközök. Az iskola és a lelkészkedés. A morva piaristák biztosítása. Lubomirski a német provinciálishoz fordul kérésével. A provinciális levele a generálishoz. A generális válasza. A provinciális az egyezséget megköti Lubomirskival. A telek kijelölése. A provinciális az új ház leendő tagjai után néz. Krakóban az ünnepélyes beiktatást kérelmezi. A piaristák megérkezése Podolinba. Az alapító oklevél. A beiktatás. A ház építése. Lubomirski meglátogatja a podolini iskolát. Lubomirski halála. Az ifjú Lubomirski atyja nyomdokain halad. A Monoky Anna-féle alapítvány. A templom fölavatása. A sviercai sóbányák a királyi kincstárhoz csatoltatnak. Az évi járadékot a királyi kincstárból pótolják. Lubomirski levele a házfőnökhöz. A király levele a római pápához. A svéd háború. A podolini várnagy alapítványa. Az 1662-i árvíz. Az 1664-i pestis. A Tomasovszki-féle alapítvány. A bélai plebániát Lubomirski a podolini piaristákra ruházza. A bélai plebánost Lipót király megerősíti. A rendház nyugodalmas évei. Az 1684-i tűzvész. Homonnai grófnő adománya. Az orgona elkészülése. A Fenessy-féle alapítvány. A késmárki kölcsön. A toporci plébániát a Görgey-család a podolini piaristákra ruházza. Az épület beosztása. A Rákóczi-torony. A templom leirása. A főoltár. A folyosó és az ebédlő képei.

Mielőtt a podolini piarista-rendház történetének tárgyalásába fognánk, meg kell röviden emlékeznünk történetünk szinhelyéről s azon főbb eseményekről, melyek az alábbiak megértéséhez szükségesek.

A Szepességet, mely a mai Szepes vármegye területével azonosnak mondható, a szászok népesítették be a XII. század második felében.[1]

A jól kiszemelt, enyhébb időjárású, téres és jól öntözött völgyekben, tervszerű erdőirtás által mezőgazdaságra alkalmas területeket nyervén, soltészeik vezetése alatt telepeket létesítettek, melyekben nemcsak földmíveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak, hanem terményeik földolgozására, iparűzésre s iparcikkeik forgalombahozására is ráadták magukat. Fajukat jellemző szorgal-

[1] Wéber Antal: Podolin város története. 3. l.

muk, ügyességük és élelmességük következtében telepeik csakhamar fölvirágoztak s kisebb-nagyobb városokká növekedtek.

Ezen városok egyike volt Podolin.

A városok már a természeti viszonyok, de még inkább a népesség akkori eloszlása folytán teljesen a szomszédos lengyel részekre voltak utalva. Ezen két tény, amelyekhez még harmadikul Lengyelország fővárosának, Krakónak közvetlen közelsége járult, értetik meg velünk Zsigmond királyunknak azt a végzetes tettét, hogy a szepesi városok közül tizenhatot, közöttük Podolint is, 1412-ben a lengyel királynak elzálogosított.

Az elzálogosítás egyik következménye a Szepesség eddigi néprajzának megváltozása lett. A lengyel nemesek közül ugyanis a gyakori háborúk és belviszályok következtében sokan fölkeresték az országnak ezen nyugalmas helyét s közülök többen állandóan le is telepedtek. De különben a terület igazgatása is mintegy önkénytelenül maga után vonta a lengyelek számának szaporodását.

A szepesi városoknak az elzálogosítás után helytartójuk volt, aki, ha maga nem is, helyettese azonban mindig a szepesi városok egyikében, Lublón lakott.

A XVI. század közepén az el nem zálogosított városokból a protestantizmus rohamosan átterjedt az elzálogosított városokba is, úgy hogy rövid idő alatt a szászság nagy része a régi vallást odahagyta és az új vallásra tért. A plebániákat protestáns lelkészek vették birtokukba, így a bélait 1578-ban[1] s katholikus pap csak elvétve tartózkodott itt-ott, nem mint plebános, hanem csak mint a kevés megmaradt hivő vigasztalója.

***

A podolini piarista-rendház külső történetének megismertetésénél először is azon két kérdésre kell válaszolnunk, hogy ki alapította és mi célból?

A podolini piarista-rendházat Lubomirski Szaniszló herceg a tizenhat szepesi város kapitánya alapította. Lubomirski igen vallásos ember volt; törekvése mindig arra irányult, hogy szeretett vallása minél inkább elterjedjen és minél nagyobb kiváltsá-

[1] Status Domus Podoliniensis ab Anno Domini 1642. ad Annum 1702. 101. l. Az alábbiakban rövidítve S. D. P.

gokban részesüljön. Egyéniségéből következett, hogy különösen szivén viselte a tizenhat szepesi városnak úgy szellemi, mint lelki jólétét. De nem csak vágyai és tervei voltak, hanem tett is, de mindig kellő megfontolással. Mindezek tekintetbevételével érthetjük meg azon eljárását, hogy már 1636-ban elküldötte egyik meghitt emberét, Skarzevskit[1] a piarista-rend generálisához azzal a kéréssel, hogy küldjön rendtagokat a fenhatósága alá tartozó területre, t. i. a Szepességbe s ő szivesen alapít számukra rendházat és minden kívánságuknak eleget tesz. A generális azonban, mivel ebben az időben igen sokan kívánták a rendtagokat, egyelőre nem tehetett eleget Lubomirski kérésének. Lubomirskit a válasz nem kedvetlenítette el, sőt keresve-kereste az alkalmat, hogy ujabb kisérletet tehessen.

A podolini piarista-rendház alapításának célját kutatva, figyelmünk elsősorban az alapító oklevélre irányul, melyben a többi között ezt olvassuk: «Mivel pedig engemet — így szól Lubomirski — a Szentlélek különös kegyelme figyelmeztetett arra, hogy az Isten szigorú itéletét jócselekedeteimmel megelőzzem és az isteni adományokért földiekkel fizessek vissza, föltettem magamban, hogy az eretnekek között a katholikus hitet terjeszteni fogom és ennek elérése érdekében Podolinban a piarista atyák számára szerzetházat alapítok»... «A piarista atyák pedig tartoznak az ifjúságot a keresztény vallásban és a tudományokban nevelni s a katholikus vallást terjeszteni.»[2]

Ezen két idézetből azt olvashatjuk ki, hogy az alapítónak több célja volt, de a végső az, hogy a piaristák közreműködésével az elzálogosított területen a protestantizmus terjedésének útját állja s azt innen idővel ki is szorítsa. A cél érdekében igen helyesen gondolkozott, amikor iskola alapítását határozta el. Miként most, úgy még inkább abban az időben az iskola nem csupán arra törekedett, hogy a tanulónak ismeretkörét bővítse, hanem arra is, hogy a tanuló lelkébe életelveket és eszméket csepegtessen, amelyeket később megvalljon, sőt azoknak, ha szükséges, védelmére is keljen. Belátta azt is, hogy a protestantizmus gyors elterjedésének az volt az oka, hogy a világi papok és szerzetesek, akiknek hivatásbeli kötelességükből kifolyólag elől kellett volna

[1] S. D. P. 3. l.

[2] S. D. P. Transsumptum Fundationis. 11–18. l.

járniok az igazi vallásosságban, ezt nemcsak nem tették, hanem sokszor épen az ellenkezőjét cselekedték. Érthető tehát a piaristákhoz való ragaszkodása, akikről azt hallotta, sőt látta is, amit ő egy ideális egyházi férfiúban megkívánt s akik így hivatva voltak a nép megingott bizalmát ismét megszerezni, mert hiszen a lelkészkedésre is teret adott nekik.

Lubomirskit céljának elérésében egy körülmény nagyon elősegítette. A harmincéves háború zivatarai ugyanis még egyre tartottak s a küzdő felek újra és újra összemérték fegyvereiket. Igy 1642-ben a svédek ismét Sziléziába és Morvaországba törtek, minek következtében a morva piaristák kénytelenek voltak Lengyelországba menekülni, ahová már ekkor a könyörületes király vendégszerető hivására néhány piarista megérkezett. Ezek a morva piaristák ugyanis, hogy ilyen esetek alkalmával legyen egy közeli biztos helyük, támogatták Lubomirski ismételt törekvését, aki most kérésével a német provinciálishoz fordult, akinek fönhatósága alá a morva piaristák is tartoztak.

Minthogy azonban rendház alapításának joga a generálist illette meg, a provinciális a kérésnek nem tehetett eleget. Azt javasolta tehát Lubomirskinak, hogy a generálist ismételten keresse föl s megigérte neki, hogy a maga részéről támogatni fogja kérését.[1] Igéretét csakhamar be is váltotta, írt a generálisnak és kérte, hogy adja beleegyezését mindazokhoz, amiket Lubomirskival végez. A generális ehhez örömmel adta beleegyezését annál is inkább, mert a herceg kérésének helyességét, aki őt levelével ismét fölkereste, maga is belátta s mivel előre látta azt, mily szép tér nyilik ott a piaristáknak a tevékenységre, ahol a jezsuitáknak és más szerzeteseknek nincs iskolájuk.

Igy minden akadály elhárult és a provinciális megkezdhette az egyezkedést Lubomirskival, akit e célból föl is keresett. Két fontos dolog elintézése várt rájuk: és pedig a leendő rendház helyének kijelölése és a tagok számának megállapítása. Az elsőre vonatkozólag nem merültek föl nehézségek, mert a két fél érdekei találkoztak. Kijelölték Podolint, mert ezt legkedvezőbb helyzetűnek talalták az összes elzálogosított városok között. A másodikra vonatkozólag sem történt fönnakadás, mert a herceg a nagy számhoz mért kívánalmak teljesítését örömmel igérte meg. A leendő

[1] S. D. P. 6. l.

ház tagjainak számát tizenhatban állapították meg, tekintettel a nagy munkakörre, amely rájuk várt. Végül a herceg azt is megigérte, hogy a podolini vár egy részét a piaristák rendelkezésére bocsátja mindaddig, míg a rendház teljesen föl nem épül.[1]

A szóbeli egyezség sikeres megkötése után a házhelynek kijelölése következett. Ennek az igen fontos dołognak elintézése végett 1642-ben érkezett meg a provinciális Ágoston atyával Podolinba. A városnak és közvetlen környezetének megtekintése után arra az eredményre jutott a provinciális, hogy legcélszerűbb lesz a város falán kívül a Poprád mełłett jelölni ki a rendház és a kert számára a telket, annał is inkább, mert ez a terület elég termékeny és ivóvízben is eléggé bővelkedik.

Ezeknek elintézése után a provinciális Lipnikbe akart menni, hogy az ottani rendházból néhány tagot Podolinba küldjön.[2] Ide azonban nem juthatott eł, mert útközben találkozott a lipniki ujoncmesterrel és nyolc növendékkeł, akik a svédek fołytonos zaklatásai miatt kénytełenek voltak Lengyelországba menekülni. Igy tehát a provinciális visszafordult és ezekkel együtt egyełőre Krakóba ment, hogy az országos törvények rendeletei szerint az ünnepélyes beiktatás megengedését és az időpont kijelölését kérje.[3] Ezzel nem kełłett sokat bajlódnia, mert a beiktatás semmi akadályba sem ütközött és így idejét még ez év (1642) december 10-ére ki is tűzték. Itt tartózkodásuk alatt két atya és két növendék érkezett Krakóba, akiket a provinciális szintén magával vitt Podołinba.

A szóbeli megegyezés alkalmával Lubomirski megigérte, hogy míg az új ház föl nem épül, a piaristáknak a podolini vár egy részét fogja átengedni. Igéretét be is váltotta és mikor (nov. 20-án) a provinciális Krakóból tizennyolc rendtaggal ismét visszatért Podolinba, már minden készen várta őket. A tizennyolc rendtag között, akiket a provinciális magával vitt, volt három misés pap, öt fogadalmas növendék és tíz ujonc.[4]

Minthogy már az oratórium is készen volt, a provinciális másnap itt mondotta el a misét. A mise és egyébb vallási ájtatosságok elvégzése után a rendház előljáróit nevezte ki a provinciális s miután az előljárók iránt tartozó kötełességet mindenkinek szivére kötötte, ismét Krakóba ment.

[1] S. D. P. 7. l.
[2] S. D. P. 8. l.
[3] S. D. P. 9. l.
[4] S. D. P. 9. l.

Hogy a herceg és a provinciális közt a podolini piaristarendház érdekében folytatott tárgyalás miként végződött, legvilágosabban mutatja az alapító oklevél, amely szintén azon napon kelt a krakói várban, amely napon a piaristák Podolinba megérkeztek. Az alapító levélnek már idézett szavain kívül a következők birnak fontossággal: «Ellátásukra és ruházatukra évenkint biztosítok 800 forintot és pedig úgy, hogy egyre-egyre 50 forint essék. Ezen járadék biztosítására 11.500 lengyel tallért tábláztatok a sviercai sóbányákra és az ott levő összes birtokaimra. Ezen összeg fizetését mindazokra kötelezővé teszem, akik valaha ezen birtok tulajdonosai lesznek. És pedig két részben fogom az összeget kifizetni: az egyiket szent Mártonkor, a másikat szent János szütetése napján.»[1]... «Megigérem továbbá azt is, hogy mindenféle illetéktelen támadások ellen megvédelmezem s magam részéről semmiféle új vagy régi jogigényekkel nem állok elő.»[2]

Az alapításnak hivatalos módon való megtörténte után most már a beiktatás következett, amit a krakói káptalan december 10-ére tűzött ki. Minthogy pedig a beiktatás a ház történetének sarkkövét teszi, bővebben fogjuk azt megismertetni, annál is inkább, mert igen sok, a korra és intézményekre egyaránt jellemző dolgot elevenít föl.

Sapelius és Oborski kanonokok jöttek el a krakói káptalan részéről, hogy az alapítást megvizsgálják és ennek elvégzésével a piaristákat beiktassák. A kiküldöttek irásait a provinciális megvizsgálta s miután semmi kifogásolni valót sem talált azokban, közösen elhatározták, hogy az ünnepélyes beiktatás csak a következő napon fog történni és azt is, hogy mi módon. Másnap reggel Sapelius kanonok a Szentlélekről misét mondott, melyen a város előkelőségei mindannyian megjelentek. Mise elvégeztével egy már e célra külön elkészített helyen Sapelius fölszólítására fölolvasta a jegyző a krakói káptalan előtt kötött egyezményt. Ezután Sapelius kanonok XV. Gergely bullája szerint megkérdezte a plébánost, hogy beleegyezik-e az alapításba s nincs-e valami kifogása? A plébános azt felelte, hogy kifogása ugyan nincs, de azt kiköti, hogy a hivőket ne háborgassák templomba menésük alkalmával, a szentségeket husvét idején ne szolgáltassák ki s az áldoztatás náluk is az előírt szabály szerint történjék.

[1] S. D. P. 11. l. [2] S. D. P. 11. l.

Ezután a várost képviselő birót és esküdteket kérdezte meg, hogy nincs-e kifogásuk. Ezek, mivel kiváltságaikat semmiben sem sérté, nem tettek kifogást. Ezek után a krakói egyetem egy borostyánkoszorúsa állott föl s az egyetem részére bizonyos követelményeket terjesztett elő. Minthogy azonban az egyetem hivatalos küldöttei a szóló kétségeit tisztázták, az előterjesztést figyelmen kívül hagyták és mindnyájan beleegyeztek. S így a kiküldöttek az alapítvány törvényes birtoklását ráruházták a provinciálisra, illetőleg a rendre. Ezek elvégzése után arra a helyre mentek, amelyet a templom, a ház és az iskola számára már megelőzőleg kijelöltek. Sapelius kanonok megáldotta ezen területet és azon alapkövet, melyet ott tettek le, ahol majd a templom nagy oltárát építik s melyen a következő fölírás volt olvasható:

DEO. OPT. MAX.
AUGUSTISSIMAE VIRGINI MATRI
DIVIS REGNI POLONIAE TUTELARIBUS
TITULARITER AUTEM
S. STANISLAO EPISCOPO CRACOVIENSI
ET MARTIRI

STANISLAUS LUBOMIRSKI COMES IN WISNIC PALATINUS ET GENERALIS, CAPITANEUS CRACOVIENSIS, CIVITATUM SCEPUSIENSIUM GUBERNATOR ECCLESIAM HANC ET COLLEGIUM CLERICORUM REGULARIUM PAUPERUM MATRIS DEI SCHOLARUM PIARUM CUM FUNDATIONE LIBERALI AD MAIOREM DEI GLORIAM PROMOVENDAM FIDEM CATHOLICAM PROPAGANDAM HAERESES IN ISTIS PARTIBUS EXSTIRPANDAS

SUMPTIBUS PROPRIIS
EREXIT, DOTAVIT, PERFECIT.
ANNO A PARTU VIRGINIS MDCXXXXIII.
AB ILLO RETRIBUTIONEM ACCEPTURUS, QUI SOLUS IUSTUS
RETRIBUTOR EST.

Azután Sapelius külön megáldotta a templom helyét és szent Szaniszló vértanúnak, volt krakói püspöknek, az egész ország és az alapító védszentjének tiszteletére ajánlotta föl. Még beszédet tartott a néphez és kiemelte különösen az alapító kegyességét, a piaristák jámborságát és tevékeny működését. Végezetül a provinciális mondott hálaadó beszédet a patrónus tiszteletére s ezzel az egész ünnepség véget ért.

A provinciális az ünnepélyes beiktatás után nem maradt itt sokáig, hanem, miután a ház előljáróit kinevezte s egyszersmind a többiek munkakörét is kijelölte, visszament Krakóba. Elutazása előtt azonban még egyszer erősen szivükre kötötte a szerzetesi szabályok szoros megtartását, az idősebbeknek a jó példaadást, a fiatalabbaknak pedig azoknak követését.[1]

***

A templom, ház és iskola építését már 1643-ban megkezdték s bár a herceg költséget nem kimélt, azért mégis igen lassan haladt. Nem csökkenő jóindulatát mutatja az is, hogy 1644-ben két telket vett meg és azokat a kerthez csatolta.[2] Érdeklődésének ismét világos jelét adta két év mulva (1646), amikor is személyesen megnézte az építkezés haladását. De nemcsak ezt nézte meg, hanem az iskolát is és minthogy észrevette, hogy sok tanuló anyagi gondok miatt kénytelen tanulmányait abban hagyni, kegyes szive megesett rajtuk és nyolcszáz forint alapítványt tett az ilyen szegény fiuk számára.[3]

A rendház eddigi története akörül forgott, hogy anyagilag teljesen biztosíttassék. Ennek pedig egyedüli eszközlője Lubomirski volt. Az ő egyéniségét azonban eddigi eljárása nem domborítja ki teljesen, mert amit még ezután tett, az volt a valódi betetőzés.

A történelem azon nagy igazságról győzi meg a komoly figyelőt, hogy a legnagyobb és legnemesebb intézményeknek is ki kellett állani a tűzpróbát. Ez alól a piarista-rend sem volt kivétel. Az irigység és gyülölet sugallta aknamunka, amely ellene ezen időben megindult, nem volt eredménytelen. Az agg kilencvenéves szent alapítónak nemcsak azt kellett megérnie, hogy rendjét meggyanusították és meghurcolták, hanem fölöszlatását is. Ezekben a piarista-rendre oly szomorú napokban nem nyugodott Lubomirski. A négyévi munka eredménye beláttatta vele, hogy győzelme biztos, de csakis azon esetben, ha a lelkes piaristák lobogtatják elől a zászlót. Elképzelhetjük meglepetését azon hír hallatára, hogy a római pápa a piarista-rendet fölöszlatta s tagjainak kötelességévé tette, hogy a világi papság sorába lépjenek.

[1] S. D. P. 20—22. l.
[2] S. D. P. 26. l.
[3] S. D. P. 52. l.

De rövid ideig tartó meglepetése után azonnal a tett mezejére lépett. Először is a podolini házfőnöknek írt, biztatta őt és mindnyájukat s megigérte nekik, hogy a maga részéről mindent megtesz a rend érdekében. Tudósította egyszersmind arról is, hogy nemcsak ő, hanem az ország legelőkelőbb egyházi és világi férfiai egyértelműleg elhatározták, hogy írnak a pápának, kifejezik előtte, mennyire zokon esnék, ha ezen rövid idő alatt oly eredményesen működő szerzetes rendet tényleg fölöszlatná. Tudomására hozta azt is, hogy a király is írt a római pápának s gondoskodott arról, hogy a krakói egyetem információt küldjön a félreértés megszüntetése végett.[1]

Az együttes működésnek eredménye az lett, hogy bár a piarista-rend jogilag el volt törülve, tényleg azonban Lengyelországban fönnállott és virágzott, sőt ezen idő alatt történt az időközben fölépült rendházba való beköltözésük is.

A beköltözés nagy ünnepélyességgel történt. Az ünnepélyen részt vett az alapító és Lubowiecky, a lublói vár kapitánya és a 16 szepesi város helyettes kapitánya. Az ünnep reggel szentmisével kezdődött, amelyet a plébániatemplomban tartottak meg. Mise után megindult az egész gyülekezet a rendház felé, miközben a Mindenszentek litániáját mondották. Kázmér atya, az első lengyel származású piarista, a szokásos szertartások kiséretében megáldotta az iskolát. Ezen ténykedés elvégzése tulajdonképen a krakói püspököt illette volna meg, aki azonban ezen jogát Kázmér atyára ruházta.

A felavatás után a népet is bebocsátották s így jelen lehetett az első misén, melyet Glicerius atya mondott el. A ház történetírója nem említi, hogy hol mondotta Glicerius atya a misét. Minthogy azonban a templom még akkor nem épült föl, azt kell tartani, hogy valami ideiglenes oratoriumot rendeztek be.

A következő évben (1649) nagy gyászuk volt a podolini piaristáknak. Ebben az évben halt meg a podolini rendház megalapítója és nagy jótevője: Lubomirski Szaniszló, akinek mint leveleiből nyilván kitetszik, egyik főczélja az volt, hogy a piaristákat a szepesi városok egyikében letelepítse. Vágya teljesült is. És amikor halálát közeledni érezte, különösen azon bánkódott, hogy a templom felszentelését már nem érhette meg. Hogy a podolini piaristarend-

[1] S. D. P. 52. l.

ház jövőjét mennyire szivén viselte, mi sem mutatja inkább, mint az, hogy végrendeletében sem feledkezett meg róla és György fiának nagyon figyelmébe ajánlotta, annál is inkább, mert az intézet még több tekintetben befejezésre várt.

Az ifjú Lubomirski atya óhajtásának valóban eleget tett. János atya, a ház főnöke ugyanis azt tapasztalta, hogy az alapítvány évi járadéka nem elég a háznak és az iskolának fentartására és az egyházi dolgok beszerzésére; folyamodott tehát az ifjú Lubomirskihez, hogy gyarapítsa az eddigi járadékot. Kérését a kegyes ifjú, «ki az atyai kegyességből nem akart engedni», szivesen teljesítette és a régi járadékhoz 840 forintot csatolt s a járadéknak megfelelő összeget Siedlove községre rátábláztatta.[1] Sajnos, hogy e község nem saját, hanem felesége birtoka volt, miből később több kellemetlenség származott.

A podolini piaristák még az új alapítvány mellett is elég szűkös anyagi viszonyok között éltek. De a támogatóknak mindegyre növekedő száma a pillanatnyi szükséget csakhamar elfeledteté velök. Az 1650. évben egy igen fontos alapítványról tesz említést a ház története. Krasznahorkai Monoky Anna úrnő «Isten iránt való szeretetből» és a «szegény szerzetesek iránt való kegyességből» lelkének üdvéről gondoskodván, örök időkre minden évben egy edény bort és bizonyos élelmi szereket igért örökös birtokaiból.[2] Érdekes ezen alapítvány azért, mert ebből azt látjuk, hogy a podolini rendház megalapítása után nyolc évvel már magyarországiak is érdeklődnek a piaristák iránt és mintegy előjeleit láthatjuk azon nagyszámú jótéteményeknek, melyekben később a hazánkba letelepedő piaristákat egyes gazdag főnemesek részesítették.

A rendháznak még legfontosabb része, t. i. a templom, még hiányzott. Bár a munka nem szünetelt, mégis csak nyolc év alatt készült el, amin nem is csodálkozhatunk, ha tekintetbe vesszük a térviszonyokat és azt a hatalmas épületet, mely még a mai fejlettebb technikai viszonyok között sem volna hamarább elkészíthető. A templom felavatását János atya, a rendház házfőnöke végezte, miután erre a krakói püspök beleegyezését megkapta. A ténykedésen részt vett Lubomirski György is. A felavatást a főoltárnál kezdték, melyet szt. Szaniszlóról, majd a két mellék-

[1] S. D. P. 62. l. [2] S. D. P. 69. l

oltár megáldása következett s az evangeliumi oldalon levőt Ker. szt. Jánosról és a szentlecke oldalán levőt a bold. Szűzről nevezték el. Ezen ténykedéssel a podolini ház építése végleges befejezést nyert.

Lubomirski Szaniszló a sviercai sóbányákat, melyekre a podolini piaristák járadékát tábláztatta, csakis a király hallgatag beleegyezésével és csakis haláláig birta, mert az országos törvény szerint, ha valaki sóbányára talált, az a királyi birtokhoz (ad mensam Regiam) tartozott. Így történt, hogy Lubomirski utódai kénytelenek voltak a birtokról lemondani, aminek következtében a podolini piaristák 800 forint évi járadéktól estek el. De az ifjú Lubomirski, aki a piaristák érdekeit nagyon is szivén viselte, ebbe nem nyugodott bele, hanem a királyhoz fordult és azt kérelmezte, hogy részesíttessenek ezután a podolini piaristák a királyi kincstár részéről a megfelelő járadékban. Kérésének meg lett az eredménye, mert a király még 200 forinttal megnagyobbított járadékot biztosított számukra.

Az ifjú Lubomirski gondoskodásának és fáradozásának világos bizonyitékát adta abban a levélben, melyet a podolini piaristą házfőnökhöz intézett, melyben a többi között a következőket olvashatjuk: «Atyám művét, amennyire a folytonos háborúk és más szerencsétlenségek miatt tehettem, befejezni törekedtem. Az évi járadékot növeltem. Miután a sóbányákról le kellett mondanom, azon voltam, hogy az atyaságtokat megillető jövedelemből semmi se maradjon el... Különösnek tűnik föl előttem a királynak azon nyilatkozata, hogy atyaságod az általa felajánlott járadék egy részéről a varsói piaristák javára önként lemondott. Mert nagy különbség van a varsói és a podolini piaristák között. Nem kevesbíteni kell a csekély és a szükségesekre alig elég járadékot, hanem növelni, mert a felesleg úgy is a szegény sorsú tanulókra fordítódik. Ezeket a szegénysorsú tanulókat is inkább gyámolíthatnák a varsói atyák, akik nemes és gazdag fiúkat nevelnek, akik nem szorulnak az atyákra, hanem inkább majd még segítik is«.

Hogy itt tényről volna szó, azt fel sem tételezhetjük, mert akkor honnan a folytonos panasz a szűkös anyagi viszonyok miatt? Igen valószinű az, amit e levél egyes részleteiből is gyaníthatunk, hogy itt félreértés van a dologban, melyet a királyi udvar valamely fondorkodó tagja idézett elő.

János Kázmér király nemcsak azzal mutatta ki jóindulatát a

piaristák iránt, hogy az egyes rendházakat anyagilag segélyezte, hanem még inkább azáltal, hogy őket a pápához és a bíborosokhoz intézett leveleiben erkölcsileg támogatta és emellett még különös kiváltságokat kért számukra. Így a pápához intézett levelében ezeket olvashatjuk: «Az az áldásos munkálkodás, melyet a piaristák országomban kifejtenek és remélem, hogy majd a jövőben is ki fognak fejteni, arra bir engem, hogy őket a legnagyobb jótéteményekben részesítsem. Emellett még Őszentségéhez is folyamodom azzal a kéréssel, hogy méltóztassék egyet a bíborosok közül a rend protektorául kiválasztani, aki őket igazgassa. És engedje meg azt, hogy a rend tagjai a szegénység címére szenteltessenek fel. Azon vágy folytán, melynélfogva óhajtom, hogy ezen országomra oly hasznos intézmény minél inkább elterjesztessék, határoztam el magamat arra, hogy Szentségedet felkeresem és ezeket számukra kiesdem».[1]

A piaristák iránt oly kegyes János Kázmér király nagyon szerencsétlen uralkodó volt. A svédekkel háborúba keveredett, de nem tudott támadásuknak erélyesen ellenállni, sőt mikor hivei is jórészt odahagyták, országából is kénytelen volt menekülni. Az országnak ezen szomorú állapotát megérezték a podolini piaristák is, mert a járadékból vajmi keveset kaptak meg. Nagy szerencséjük volt még az, hogy az idemenekült lengyel urak közül többen bőkezűek voltak irányukban.[2] Ekkor tett misealapítványt Lubomirski podolini jószágkormányzója is,[3] amelyet, minthogy a korviszonyokra élénk világot vet, nem lesz érdektelen megismertetnünk. Ezer forintot adományozott a podolini piaristáknak azon célból, hogy amíg él, lelke üdvéért az év minden szombatján mondjanak egy misét és halála után ezer misét és pedig minél előbb. Ezenkívül még azt is kikötötte, hogy minden évben 50 forint adassék neki, de ezt később csak két évenkint kivánta meg.

A provinciális a háztelek kijelölésénél figyelmen kívül hagyta annak viszonylagos alacsonyságát a Poprád hatalmas áradásaival szemben. A hiányos előrelátás súlyos következményeit már 1662-ben, tehát a kijelölés utáni huszadik évben, el kellett szenvedniök a rendház tagjainak. Igen érdekesen beszéli el a rendház történetírója, azért részletesen közöljük.[4] Augusztus 6-án, vasárnap

[1] S. D. P. 80. l.
[2] S. D. P. 83. l.
[3] S. D. P. 84. l.
[4] S. D. P. 86. l.

a délelőtti órákban a Poprád és mellékpatakjai hatalmasan megáradtak, még pedig nem is annyira a sok eső, mint inkább a földalatti vízfolyások előtörése következtében. Az egész völgyet elborította az ár Busóctól egész Alsó-Rusbachig annyira, hogy az mindkét oldalon a hegy lábáig ért. Mivel a kert ekkor még csak a keleti oldalon volt fallal körülvéve, a délin pedig csak deszkapalánk volt, a víz könnyen útat talált és azt egészen elborította. Azon kis házikót, melyben a rendtagok ebéd után üdülni szoktak, szintén elpusztította a víz. A házban is nagy kárt tett, mert az alsó részen sok mindent megrongált és így hosszú időre lakatlanná tette.

Ehhez a nagy csapáshoz járult két év mulva az iszonyúan dühöngő pestis, amelynek ugyan piarista nem lett áldozata, de annál több anyagi kárt okozott.[1]

De a kitartó és lelkes munkálkodásnak mégis meglett az az eredménye, hogy mindig akadt valaki, akinek kegyessége anyagi szükségeiken segített. Így egy késmárki Tomasovszki András nevü magyar nemes 1000 forintot helyezett el a lőcsei polgároknál, mely összeg kamatait a podolini piaristák kapták meg. Ezenfelül még könyvtárát is a piaristáknak hagyta.[2]

Az anyagi ügyek biztosítása céljából ezen kisebb alapítványoknál sokkal fontosabb volt az, hogy 1671-ben Lubomirski a bélai plébániát a podolini piaristákra ruházta. Lubomirski Szaniszlónak a podolini piarista rendház megalapításával az volt az egyik célja, hogy a Szepességben a lelkészkedő papság számát növelje. A piaristák tényleg működtek is mint lelkészek Podolinban, Gnezdán és más helyeken, de mint plébánosok eddig nem. Hogy a bélai plébánia átadásánál mi vezette Lubomirskit, mi volt a célja, azt az alapitó levél[3] igen szépen megvilágítja: «Nagy elődömnek a podolini piarista-ház alapításánál az volt a célja, hogy a protestantizmus terjedését a Szepességben meggátolja. Ezt a célt el is érte a piaristák hathatós gyámolításával. Nekem most már az lett feladatom, hogy az ő segítségükkel teljesen kiszorítsam és azon plébániákat, melyeket a protestánsok magukhoz ragadtak, ismét régi tulajdonosaiknak adhassam vissza. Ezen célom érdekében igen sokat fáradoztak a podolini piaristák, akik

[1] S. D. P. 95. l.
[2] S. D. P. 115—119. l.
[3] S. D. P. 115—119. l.

kegyességükkel, mély vallásosságukkal nemcsak a katholikus egyház hiveit erősítették meg, hanem az elszakadtakat is visszatéríteni törekedtek azáltal, hogy a protestáns falvakban és városokban az igaz hitet hirdették. Munkálkodásuk sikeres eredménye vezetett engem arra, hogy a bélai plébániát összes jövedelmeivel együtt, mely eredetileg a katholikusoké volt, de később a protestánsok elragadták, a podolini piaristáknak adományozzam. Erre ösztönöz egyébként az a körülmény is, hogy a sok zavar miatt a piaristák nem kapták meg a rendes járadékot, úgy hogy még a legszükségesebbekben is hiányt szenvedtek.... A betöltés joga a podolini házfőnökhöz tartozik és csupán a megerősítési jogot tartom fenn magam és utódaim számára».

Az első bélai plébános, Glicér atya, podolini házfőnök lett, akit lovasberényi Bársony István váradi püspök és szepesi prépost iktatott be,[1] mivel a szepesi városok az elzálogosítás után is az esztergomi érsek, illetőleg a szepesi prépost fenhatósága alá tartoztak. A beiktatáskor Glicér atyának meg kellett esküdnie arra, hogy a szepesi prépost fenhatóságát úgy ő, mint utódai elismerik. Mivel a szepesi városok az esztergomi érsek s így a magyar király fenhatósága s főkegyurasága alá is tartoztak, I. Lipót király beleegyezését is kellett kérelmezni, aminek gyorsabb elintézése végett Szelepcsényi György esztergomi érsek és Lubomirski is fölirtak a királyhoz.[2]

A rendház történetének következő éveire vonatkozólag alig találunk némi följegyzést. A hiánynak okát abban találhatjuk, hogy fontosabb mozzanatok nem fordultak elő, csekélyebb fontosságúakat pedig figyelmen kivül hagytak. Most már meg volt mindaz, ami a rendház fennállásához szükséges. A járadékok és más bevételek nemcsak elégségesek voltak a kiadások fedezésére, hanem feleslegük is lett, amint ezt a bélaiaknak adott kölcsön nyilván bizonyítja.[3]

De a nyugalom és biztonság érzete, mely több éven át boldogította a podolini rendház tagjait, nem tartott sokáig. Az 1684. év október 10-én ugyanis estefelé tűz ütött ki az egyik házban s minthogy erős szél fújt, a tűz csakhamar elterjedt az egész városban, sőt még a város falán kívül eső piarista-rendház is tüzet fogott.

[1] S. D. P. 120. l.
[2] S. D. P. 124. l.
[3] S. D. P. 137. l.

Minthogy segítség nem igen érkezett, nemcsak a tulajdonképeni rendház és iskola égett le, hanem a templom teteje, sőt részben belseje is.[1] A tűz pusztítása oly nagyarányú volt, hogy a rendtagok jórésze egyidőre más házakba volt kénytelen költözni. De ez a szerencsétlenség nem hatott már oly leverően, mint az előbbiek s annál kevésbé, mert nemcsak a lengyel, hanem a magyarországi előkelőségek is hathatósan támogatták őket. Így Homonnai grófnő anyósának, Monoky Annának példáját követvén, aki többször éreztette kegyességét a podolini piaristákkal, 100 kassai forint évi járadékra és évenkint egy edény bor adására kötelezte magát és utódait s ezek fejében csakis azt kötötte ki, hogy lelke üdvéért minden évben mondjanak el egy misét.[2]

A podolini piaristák a templomhoz szükséges tárgyakat csak idők folytán szerezték be. Így csak 1692-ben készült el teljesen az orgona, melynek költségeire Elek atya örökségéből 100 forintot adott.[3] Ezen összegen kívül még a rendház is igen sokat áldozott erre az igen szükséges tárgyra.

Hogy egyes rendtagok a fogadalom letevése alkalmával örökségük egy részét ilyen nemes célokra fordították, nem tartozott a ritkaságok közé. Az ilyen lemondások nyilvános hatóságok előtt történtek, ahol vagy az illető, vagy helyettese — legtöbbnyire előljárója — jelent meg. Így 1700-ban is egy másodéves ujoncnövendék a krakói püspöki hivatal előtt lemond örökségéről és pedig «minden rábeszélés és erőszak nélkül, minden csel és csalfaság híján, önként, szabadon, világos szavakkal és nyilatkozattal». A birtok 6000 forint értékű volt, amelynek kamataiból a podolini piaristák a bölcseleti tanfolyam egy tanárát voltak kötelesek eltartani.[4]

1694-ben több rendbeli építkezés történt. A kert déli oldalát kőkerítéssel vették körül, az ablakokat négyszögletes kövekkel bélelték ki s az egész épületet teljesen befedték. Ezenkívül betegszobát (infirmariumot) rendeztek be a nyugati toronyban és egy teljesen új istállót is építettek.

1695-ből megemlíthetjük Fenessy György egri püspök alapítványát, aki arra kötelezte magát, hogy amíg él, minden évben 150 rajnai forintot ad a piaristáknak; csakis azt

[1] S. D. P. 147. l.
[2] S. D. P. 151. l.
[3] S. D. P. 154. l.
[4] S. D. P. 164—168. l.

kötötte ki, hogy szent György napján lelke üdvéért egy misét mondjanak.[1]

Hogy a podolini piaristák anyagilag mindjobban gyarapodtak, világosan igazolja az a tény is, hogy a késmárki polgárok, akik a késmárki várat a hozzátartozó uradalmakkal együtt megvették, a podolini piaristáktól 4000 forint kölcsönt vettek föl, mely összeg kamatja fejében évenkint 240 forint fizetésére és egy tonnus (átalag) bor szolgáltatására kötelezték magukat. Kikötötték az egyezségben, hogyha az atyák az említett összeget tőlük, vagy utódaiktól vissza akarják követelni, ezt a város előljáróságának már az év közepén tudomására kell hozniok; s ez esetben kötelesek a kölcsönvett összeget lefizetni.[2]

A podolini piaristák anyagi jólétének előmozdítására szolgált az a körülmény is, hogy a toporci plébániát is megkapták. A toporci plébánia patrónusa a Görgey-család volt, melynek több tagja tanult a podolini iskolában. Joggal tételezhető tehát fel, hogy a család viszonszolgálatot akart tenni azzal, hogy a rendház egyik tagját, Ráfael atyát szemelte ki plébánosnak és ajánlotta Zsigray Jánosnak, a szepesi prépostnak, akit a megerősítés joga megilletett. Zsigray megerősítette a kijelöltet, de megkivánta azt, hogy Ráfael atya hitvallást és esküt tegyen előtte és a poprádi esperes fenhatóságának elismerését úgy a maga, mint utódai nevében igérje meg.[3]

A szorosabb értelemben vett rendház történetének tárgyalásához kell kapcsolnom annak részletes leirását.

A három szervesen összefüggő részből álló egy emeletes épület téglány alakú. Hossztengelye É—D. irányú. Az épület nyugati homlokzata párhuzamos a város falával.[4] A távolság közöttük csupán 24 m., s így esetleges ellenséges támadás esetén könnyen a városba menekülhettek a rendház lakói. Az épületbe Ny. felől beékelődik a templom s így az belsőleg két részre tagozódik két kvadrummal. Az északi kisebb rész, leszámítva annak keleti szárnyát, szolgált iskolául, s ez és a déli a rendtagok lakásául.

[1] S. D. P. 157. l.

[2] S. D. P. 159—160. l.

[3] S. D. P. 171—173. l.

[4] Említettük már, hogy a rendház a városon kívül épült és pedig azon okból, hogy a városban nem volt elég nagyságú terület a rendház részére. A rendház a hozzátartozó melléképületekkel, kerttel és udvarral a város területének egynegyed részével felér.

Az épület négy sarkán bástyaszerű kiszögellések vannak, amelyek közül a K. felé nézők egy emelettel magasabbak, mint az épület. Az utóbbiak közül a D. felé nézőnek első emeleti részén van a könyvtár, a másik az úgynevezett Rákóczi-torony.[1] A templom homlokzata Ny. felé néz, tehát hossztengelye — amint az a katholikus templomoknál általános — K—Ny. irányú.

A templom alaprajza téglány s belsejét sem tagolja diadalív. Nagyságához képest igen magas, minek okát abban találjuk, hogy homlokzatát kivéve, egy emelet magasságú épülettel van körülvéve, hogy tehát kellő világítást nyerjen, magasra kellett építeni. Ez magyarázza azt is, hogy a szentély épen oly magas, mint a hajó s hogy a diadalivet, amely így nem lett volna izléses, elmellőzték. A templom homlokzatából emelkedik ki a két karcsú torony, amelyek azonban, mint azt az egyik torony felirata igazolja, 1762-ben épültek. A templom déli oldalához kápolna csatlakozik. A szentélyben három, a hajóban két és a kápolnában egy oltár van. Az oltárok barokk stilusúak, de a főoltárt kivéve, a XVIII. századból származnak s így azok részleges leirását mellőzzük. A főoltár egy tipikus barokk stilusú oltár, amelyet egy vízszintes síkkal két részre oszthatunk: az alsó a gyümölcsfüzérrel és lebegő angyalokkal keretelt 6 m. magas és 4 m. széles hatalmas kép, amely azt a jelenetet ábrázolja, amikor a Boleszláv lengyel király által megvádolt szt. Szaniszló püspök mellett egy sirjából feltámadt ember tanúságot tesz. A kép alsó részére ráirt 1688. évszám készülésének idejét jelzi. A művészi érzékkel készített kép a XVII. századi lengyel viselet szempontjából igen érdekes. A felső részen keretelt mezőre a sátánnal küzdő szt. György van festve. E kép felett a Lubomirski-család cimere s e fölött hercegi korona van.

A rendtagok lakásául szolgáló rész folyosóit képek diszítik. E képek Kal. szt. József egész élettörténetét, a rend iránt jóindu-

[1] Hogy II. Rákóczi Ferenc menekülése közben tényleg megfordult a podolini piarista rendházban, annak bizonyítékát találjuk a «S. D. P.» 127. oldalán, ahol is a következők olvashatók: «Anno Domini 1701. die 11. novembris in hac domo fuit Celsis. Princeps Rakoczy ex carcere profugus. Fincerat se servum et D. Berzeviczy Dnum. Primo Cracoviae se prodidit quis esset Cracovia... in Gallias ivit ex Gallia item in Poloniam ubi collegit aliquos milites et Hungariam invasit. Nunc Augustissimo Imperatore cum Gallis bellum gerente.»

lattal viseltető pápákat, bíborosokat és kiválóbb rendtagok mellképét mutatják be. Így megvan az első lengyel tartományfőnöknek, Onofriusnak mellképe a következő felirással: «*V. P. Onophrius de Comitibus a SS⁰ Sacrto Italus. Germaniae, Poloniae Provincialis, Introductor Sch. Piar. in Poloniam Anno 1642, quo suscepit fundationem Varsav. et Podolin. Persecutionum S. Patris socius. Restituto ordine Provincialis Etrur. Sardin. Neapol. virtutum omnium et miraculorum conspicuus, mortuus Neapol. 4. Jan. 1686*». *aetatis 80.* — Meg kell még említenünk a régi ebédlőt is, amelynek falait szintén több érdekes kép diszíti: így az alapítóé a következő fölirással: *Stanislaus Princeps Lubomircius Comes in Wisnicz et Jaroslaw Palatinus Cracoviensis, Generalis Minoris Poloniae, Capitaneus Scepusiensis etc. Supremus Dux Exercituum, Thurcarum ad Chocinum Anno 1621. Triumfator, Primus huius Collegii Anno Domini 1642. Fundator. Obiit 1649: 16. Junii.* — Szobieszki János lengyel király képe a következő fölirással: *Joannes III. Sobieski pro parochia Belensi collegio Podoliensi Sch. Piar. Robur perpetuae firmitatis adiecit 1683.* — Megemlítendők még Lipót királyunknak, továbbá János Kázmér, Korybuth Mihály lengyel királyoknak, más két Lubomirskinak és Eszterházy Pál nádornak mellképe. Az utóbbi 1700-ban mint vendég megfordult a rendházban feleségével és két gyermekével.

# II. FEJEZET.

## A podolini piarista iskola története.

A tanárképzés a humaniórák elvégzése után; a gyakorlat; a bölcseleti tanfolyam; a bölcselet tanulása elméleti és gyakorlati uton; a theologiai tanfolyam. Az osztálykérdés. A tanárok kellő előkészültsége az előadásra. A tanulók. A «Catalogus Studiorum Podolinii frequentantium». A tanulók vallási szempontból. A katholikusok nagy száma. A protestánsok. A visszatérések okai. A tanulók nemzetiségi szempontból. A Szepesség néprajzi multja. Az egyes nemzetiségek aránya az első évben. A lengyelek számának növekedése és ennek okai. A magyar nemzetiségűeknek száma; nagy számuk 1683-ban. A tót nemzetiségűek. A tanulók származása helyi szempontból. A főelv. A Podolinból, az el- és az el nem zálogosított területről jött tanulók. A podolini piaristák működését kijelölő közelebbi és távolabbi vonal. Az osztályok száma. A fő elv. A négy alsó iskola. A többi három iskola és a bölcseleti tanfolyam mind együtt. Az abcedarius és arithmetikai osztály. A tanulók kora. A katalogus hiányos volta. Az alsó három osztály tanulóinak szélsőséges és közepes kora. A többi osztályok tanulóinak korára vonatkozó adatok. A tanítás tárgya. Az egyes osztályokban mit tanultak? Az arithmetikai osztályban tanult számtan részleges bemutatása. Az osztályok elvégzésének rendes ideje. A tanítás módszere. A vallásos szempont. A gyengédség nevelésükben s az erre vonatkozó káptalani határozatok.

*A tanárképzés.* Az iskola történetének tárgyalásánál azt a négy kérdést kell vizsgálat tárgyává tenni, hogy kik tanítottak, kiket tanítottak, mit és hogyan tanítottak.

A piarista iskolákban csakis piaristák tanítottak és pedig nemcsak a felszenteltek, hanem a fel nem szenteltek is. A fel nem szenteltek azonban inkább az alsó osztályokban tanítottak, míg a felszenteltek inkább a felsőbbekben. A piarista tanárok kiképzése a XVII. század második felében a rend kebelén belül történt. A nagyobb rendházakban — így Podolinban is[1] — studiumokat szerveztek, amelyeknek feladata a tanárképzés volt. A két évig tartó ujoncév elsejét teljesen a lelki élet fejlesztésére fordították, míg a második évben már a humaniórákkal is foglal-

[1] L. a catalogushoz csatolt Memorabilia 1648. évhez írt részében.

koztak. Az 1682-i tartományi nagygyűlés elrendeli, hogy a növendékek a humaniórák befejezése után az alsóbb osztályokban tanítsanak. Hogy meddig kellett tanítaniok, adatokkal nem bizonyítható, valószinűleg két-három évig.

A rövid ideig tartó gyakorlat után következett a bölcseleti tanfolyam, amely Podolinban az alapítás után már a hatodik évben megnyílt. A bölcseleti tanfolyam két évig tartott. Ezalatt különösen a bölcselettel foglalkoztak és pedig igen alaposan. A podolini archivumban van egy 340 lapra terjedő irott könyv (1678-ból), amelyet a filozofusok használtak. Elégséges a tartalomjegyzéket megtekintenünk és azonnal tisztában vagyunk azzal, hogy Aquinói szent Tamás művei alapján készült filozofiát tanultak. Három részből áll: 1.) Logica, seu scientia rationalis proposita et exposita; 2.) Physica, seu scientia naturalis proposita et exposita; 3.) Metaphysica. A filozofia tanítását és így tanulását illetőleg is fel kell említenünk, hogy az nemcsak elméleti volt, hanem gyakorlati is».[1] A filozofiának gyakorlati uton történő tanítása s így tanulása is úgy történt, hogy a tanár az egyes szerzők műveit magyarázta és pedig nemcsak a filozofusoknak, hanem még a theologusoknak is.

De nemcsak elméletileg képezték magukat a növendékek a filozofiai tanfolyam alatt, hanem gyakorlatilag is, amit az 1682-i nagygyűlés 43. határozata világosan bizonyít, melyben azt teszik kötelességükké a növendékeknek, hogy az ebédlőben tudományos vitatkozásokat rendezzenek.

A két évig tartó bölcsészeti tanfolyam elvégzése után ismét tanítottak s ha szorgalmasak voltak és erkölcsösségük ellen nem volt kifogás, úgy a theologiai tanfolyamra bocsátották őket. A theologiai tanfolyam Podolinban is, amint azt a constitutiók előirják, három évig tartott.[2] Hogy mit tanultak, azt sejthetjük, de adatok teljesen hiányoznak annak bemutatására.

A piarista tanárnevelést közelebbről szemügyre véve, két sajátság tünik ki különösen: az egyik a kornak és az állásnak megfelelő előismeretek megszerzésében, a másik a gyakorlati életre való előkészítésben nyilvánul.

Említettük már, hogy a piarista iskolákban a fel nem szen-

[1] Puncta Capituli Provincialis. (Alább rövidítve: P. C. P.) Anno 1682. Punctum 21. [2] Const. 129. l. 1827-i kiadás.

teltek az alsóbb, a felszenteltek a felsőbb osztályokban tanítottak. De nemcsak ezen fordult meg az osztálykérdés, hanem a tanárok korán is. A fiatalok, hacsak valami kényszerítő körülmény közre nem működött, a legalsó osztályokban kezdték a tanítást és fokozatosan haladtak fölfelé, amint azt az 1682-i nagygyűlés 14. pontja világosan elő is írta.

Hogy a fiatalabb tanárok működése eredményes legyen, az 1682-i nagygyűlés meghagyta azt, hogy mielőtt az iskolába bemennének, tartoznak kellő előkészültségükről, az előadás tartásáról az ebédlőben tanuságot tenni.

*A tanulók.* A podolini piarista rendház archivumában van egy katalógus, mely az ott iskolába járt tanulók névsorát tartalmazza 1643-tól egészen 1715-ig. Igen érdekes a katalogus különösen azért, mert a tanulók neve mellé sok helyen oda van írva vallásuk, nemzetiségük, származási helyük, honuk s végül az osztály, amelybe jártak. Sajnálattal kell azonban megemlítenünk, hogy a katalogus nem eredeti és nem teljes. Oka ennek — amint a katalogushoz irt bevezetésből látszik, — az, hogy az eredeti katalogusok többszöri tűzvész és a könyvtárnak a magyarországi vallásháborúk okozta ide, vagy oda való elszállítása folytán részint megsemmisültek, részint elkallódtak. Minthogy az eredeti katalógusok elvesztek, a birtokunkban levő egyes jegyzőkönyvek alapján készült, amelyek, minthogy szintén hiányosak voltak, így nagyon természetesen ez is hiányos. De ezen hiányai mellett is igen értékes forrás és elégséges arra, hogy a tanulókat vallási, nemzetiségi, származáshelyi szempontból szemügyre vehessük s hogy az osztályok számát és azokban a tanulók közepes korát megállapíthassuk.

*A tanulók vallási szempontból.* Ha a tanulókat ezen szempontból vesszük vizsgálat alá, előre kell bocsátanunk azt, hogy azon kor szelleme nem engedte meg azt, hogy buzgó protestáns fiát katholikus iskolába járassa és viszont, s hogy az azonkori tanítók és így a piaristák is nemcsak a hittan, hanem minden egyes tárgy tanításánál a vallási szempontot nagyon is kidomborították. Ezekre támaszkodva, természetesnek tünik fel, ha azt olvassuk ki a katalogus megjegyzéseiből, hogy a tanulók nagy része katholikus. De azért protestánsok is jártak a podolini iskolába, amint erről a katalogus világosan meggyőz. Ennek a ténynek okát a piaristák jó hírnevére és a kényszerűségre vezethetjük

vissza. A protestáns felekezetek közül találkozunk lutheránusokkal, kálvinistákkal és unitáriusokkal. Ki kell emelni azt, hogy az egyes felekezetek nemzetiségekhez voltak kötve: így a lengyelek unitáriusok, a szláv, német és sziléziai protestánsok lutheránusok, a magyar protestánsok közül a szepes- és liptómegyeiek lutheránusok, míg a délibb megyékből idejöttek kálvinisták. Az állítást a következő adatok világosan igazolják: Andreas Mierzinski Nob. Pol. Arianus, factus est catholicus postea (1650). Cristophorus Lehocki, Slavus Lutheranus Liptoviensis, conversus est ad fidem Catholicam (1645). Julius Mausch Kesmarcensis, Lutheranus (1645). Joannes Lasnia Silesita Lodoviensis Arithmeticus Lutheranus, factus est Catholicus et relicta Arithmetica studia est prosecutus. (1646) Joannes Birbrunensis Wibornensis ex Sepulsio Lutheranus. Joannes Szentiványi Nob. Hung. Liptoviensis Lutheranus, conversus est ad fidem Catholicam. Adamus Görgőy Nob. Hung. Buschoviensis ex Lutherano factus est Catholicus (1674). Paulus Görgőy Nob. Hung. Toporciensis Lutheranus. Gabriel Wichely Nob. Hung. Calvinista venit Tokaino.

Ezen néhány adat nyilván meggyőz arról, hogy a podolini piaristák az iskola révén is előmozdították Lubomirskinak azt a tervét, hogy a protestantizmus terjedése meggátoltassék és idők folytával mindegyre visszaszoríttassék. A tény bizonyítására sok adatot nem hozhatunk fel és pedig azért, mert a tanulók vallásának megemlítését igen kevés helyen találhatjuk fel.

Sok adattal ugyan nem bizonyíthatjuk, de azért kételkedés nélkül állíthatjuk, hogy a későbbi években — az 1683-i évtől eltekintve — protestánsok mind gyérebben fordulnak meg a podolini piarista iskolában.

*A tanulók nemzetiségi szempontból.* A Szepességet a szászok népesítették be a XII. század közepén, amely az ő letelepedésükig lakatlan volt. Minthogy szorgalmas és ügyes nép volt, a terület kellő berendezése után csakhamar élénk összeköttetést létesített a szomszédos lengyel részekkel, amelyekre helyzeténél és az akkori viszonyoknál fogva úgyis rá volt utalva. Ezen összeköttetésnek eredménye az lett, hogy a lengyel nyelv lassan ugyan, de folytonosan terjedni kezdett a szászság között.

A Szepesség néprajzi történetében igen fontos pont 1414, amikor Zsigmond királyunk 16 szepesi várost elzálogosított a lengyel királynak. Ettől az időtől fogva ugyanis a lengyel hatás

nemcsak nyelvileg nyilvánult, hanem abban különösen, hogy a dühöngő pártviszályok és háborúk következtében sok lengyel nemes ide menekült, akik közül számosan állandóan is letelepedtek.

Idők multával a lassan előrenyomuló szlávság is kezd jelentkezni s néhány magyar családdal is találkozunk, amelyek a törökök által kiüzetve székeikből, itt kerestek és találtak is nyugalmas helyre.

Ilyen volt a Szepesség néprajza abban az időben, amikor Lubomirski Szaniszló a piarista atyák számára az elzálogosított városok egyikében Podolinban iskolával kapcsolatos rendházat alapított. Az iskolába járt tanulók nemzetiségi szempontból, amint az általában történni szokott, az első években oly arányt mutatnak fel, amilyent a néprajzi viszonyokból természetszerűen következtethetünk. Legnagyobb számmal voltak a németek, valamivel kevesebben a lengyelek; magyarok és tótok igen csekély számmal. Az állítást a következő adatok igazolják: 1643-ban, tehát az első évben, 162 tanuló között német volt 77, lengyel 70, magyar 11, tót 4; vagy százalékokban kifejezve: a németek a tanulók 47%-át, a lengyelek 42%-át s a magyarok és tótok 11%-át tették. Az első évek után azonban ezen arány csakhamar megváltozott. A lengyelek száma évről-évre rohamosan növekedett.

Ennek okát a piaristák sikeres működésére és az intézet kedvező helyzetére vezethetjük vissza. A sikeres működésért jutalomban részesültek a piaristák az alapító és több más előkelő nemes részéről. Legnagyobb jutalmukat mégis azáltal nyerték el, hogy a szülők legféltettebb kincsüket, gyermekeiket mind nagyobb bizalommal és mind többen meg többen bízták a podolini piaristákra. Az országban folyton dühöngő egyenetlenkedések és háborúskodások következtében a szülők örömest küldték fiaikat a podolini iskolába, mert itt mindenféle veszélytől elég távol voltak. Hogy a lengyel tanulók száma az első évek után rohamosan szaporodott, azt a katalogus világosan bizonyítja. 1643-ban a lengyelek a tanulók 42%-át tették, 1650-ben már 59%, 1660-ban 70%, 1674-ben 82%, 1683-ban — valószinűleg a hiányos feljegyzések következtében — csak 52%, 1690-ben azonban már 80% és 1700-ban 85% volt lengyel.

A lengyelek mellett különösen az első évben voltak sokan a németek. Az elzálogosított városokból került ki a német tanulók nagy része, bár azért az el nem zálogosítottakból is többen jöttek,

így különösen Lőcséről, akik jórészt lutheránusok voltak s közülök néhányan, amint a katalogus megjegyzi, visszatértek a katholikus vallásra. A németek számának csökkenését két körülménynek tulajdoníthatjuk: a katholikus lengyelek rohamos növekedésének, akik az iskolát nagy számuknál fogva csakhamar lengyellé és így katholikussá is tették, amit azután a protestáns németek nem kerestek fel szivesen s annak, hogy az önállóságra annyira törekvő szepesi városkákban kisebb iskolák létesültek, amelyek az ő igényeiket teljesen kielégítették; így csak azok jöttek a podolini iskolába, akik erre kényszerítve voltak. Ezen állítás igazolására szolgál az a tény, hogy a későbbi években csupán ezt az egyetemes feljegyzést találjuk a katalogusban: Germani Podolienses, azaz a németek csakis podolinbeliek. A felsőbb osztályok tanulói között igen kevés a német származású, aminek magyarázatát nyujtják az ilyes följegyzések: Absoluta schola parva factus est faber Podolini; factus est sartor Podoliniensis; factus est cultrarius; factus est cuprarius.

A német származásuak rohamos csökkenését élénken illusztrálják a következő adatok: 1643-ban a tanulók 47%-a volt német; 1650-ben 33%; 1660-ban 22%; 1674-ben 14%; 1683-ban ismét 27%; 1690-ben 23% és 1700-ban 14%.

A lengyelek és a németek után a legtöbben voltak a magyarok. Már az első évben 162 tanuló között 11 magyar volt, akik, mint a későbbiek is, részint az elzálogosított területről, részint a szomszédos megyékből jöttek ide, ámbár azért távolabbi megyékből jöttekkel is találkozunk. Az állítás igazolására fölemlítem az első évben itt járt tanulókat: Andreas Swabi Nob. Hung. Tótfalvensis; Georgius Terebessy Hung. Terebesiensis; Martinus Suchiowski Nob. Hung. Varalliensis; Petrus Teleki Nob. Hung. Lubloviensis; Petrus Mrasz Nob. Hung; Sigismundus Roskományi Nob. Hung. Roskoviensis; Sigismundus Czemnicki Nob. Hung. Homonniensis; Samuel Reciszki Nob. Hug. Patakiensis. A magyar nemzetiségűek száma a következő években alig tehető 2—3-ra, sőt egyes években teljesen hiányzottak. Számuk a maximumot 1683-ban érte el, mikor 30-an voltak. Ennek okát a katalogushoz csatolt végszóban találhatjuk meg. Thököly Imre ugyanis a törökök támogatásával 1680-ban megkezdvén a háborút, azt oly szerencsésen folytatta, hogy két év mulva már a felvidék leghatalmasabb városa, Kassa is hatalmába került. Ezek után első dolga az volt, hogy a jezsui-

tákat az ország ezen részéből kiűzte s a vezetésük alatt álló intézeteket a kassai akadémiával együtt bezáratta. Az egész felvidéken nem lévén iskola, a felsőmagyarországi magyarok, különösen a katholikusok Podolinba küldötték fiaikat, akiknek száma ekkor 30-ra rúgott. A magyar tanulókat már nem viszonylagosan, hanem számbelileg mutatjak be és pedig azért, mert ez már közelebbről érdekel. 1643-ban, amint már említettem, 11 magyar volt a podolini iskolában; 1650-ben egy sem; 1660-ban 3; 1674-ben 6; 1683-ban 30; 1690-ben 1; 1700-ban egy sem. A tótok száma, akik különösen a szomszédos Liptó megyéből jöttek, még csekélyebb volt, mint a magyaroké.

A tótokkal egyenlő számban vannak a sziléziaiak, de csakis az első évben; néhány ruthénnal is találkozunk, akik Oroszország nyugati részeiből jöttek a podolini iskolába.

*A tanulók származási helyéről.* Művelődéstörténeti szempontból a tanulók származásánál még fontosabb származási helyüknek a kutatása, mert így jelölhetjük meg azt a területet, amelyre a podolini iskola hatása kiterjedt.

Mindenkor szem előtt kell tartanunk azt az elvet, hogy nem egy, hanem több adatra támaszkodva szabad itéletet mondanunk. Így a többi között ezt olvashatjuk a katalogusban: «Joannes Pochsperger Viennensis Germanus» (1647), amiből azonban nem következtethetjük azt, hogy még a bécsiekre is kiterjedt a podolini iskola hatása, mert hiszen alig van egy-két adatunk ennek támogatására. Az ilyenek véletlenségből vagy esetleg speciális okokból kerültek ide, aminek állítására egy, az előbbihez hasonló adat jogosít fel: «Georgius Ignatius Petricius Nob. Bohemus Pragensis, venit huc causa discendi et scribendi linguam Germanicam. Demum segnenti anno contulit se Varallium, ibique in scholis Societatis Jesu principia docuit».

A podolini iskola tanulói között aránylag véve podolini volt a legtöbb, amint ezt a katalogus világosan igazolja. Így 1643-ban 162 tanuló között 50 podolini volt. Ha tekintetbe veszszük azt, hogy a város azon időben — amint ezt a városfalakról joggal következtetjük — még kisebb területen feküdt, mint most, kételkedés nélkül állíthatjuk, hogy lakosainak száma nem volt több, mint most. A tanulók nagy száma onnan érthető, hogy igen nagy volt közöttük a korkülönbség.

Podolin után az elzálogosított városok következnek s közöttük

különösen Lublót kell kiemelnünk, ahonnan minden évben több tanuló került ki. A tény megvilágosításánál útbaigazítást a lublói tanulók nemzetisége ad, mely kevés kivétellel lengyel volt. Minthogy pedig az elzálogosított városok történetéből tudjuk azt, hogy azok központja Lubló volt, ahová ennek következtében sok lengyel telepedett le, a tényt világosan láthatjuk.

Az el nem zálogosított szepességi területről is sok tanuló végezte tanulmányait a podolini iskolában. Így először is Lőcsét kell felemlítenem, ahonnan különösen az első években került ki sok tanuló, továbbá Késmárkot.

A magyarországi megyék közül Liptó, Sáros és Abauj-Torna megyéket említhetjük fel, ahonnan legtöbb tanuló jött a podolini iskolába. Jöttek ugyan más távolabbi megyékből is, de minthogy ez nagyobb számban csak 1683-ban történt a felsőmagyarországi iskolák bezárása következtében s a tanulók már a következő évben nagyrészt odahagyták az iskolát, nem jogosít fel arra, hogy a podolini iskola hatását ezen területekre is kiterjeszszük. Liptó megyéből a XVII. század vége felé mind több tanuló került ki, akik jórészt tót nemzetiségűek voltak.

Az első évtizedekben több sziléziaival is találkozunk a podolini piarista iskola tanulói között, akik különösen Lublicról jöttek.

A podolini iskolában, amint azt már vázoltam is, a lengyel származásúak voltak túlsúlyban, akik részben az elzálogosított szepességi területről, részben Lengyelországból jöttek ide. Itt már van helye a határvonal meghúzásának annál is inkább, mert van több adat, melyekre joggal támaszkodhatunk. Muszina, Tarnow, Bochnia, Wielicka és Krakó szolgáltatják ezt a vonalat, amelyre a podolini iskola hatása valóban kiterjedt. A helységek nagy számát sorolhatnám fel, amelyek ezen a vonalon belül feküsznek.

Meghúzhatunk még egy határt, amely azonban nem oly éles és talán nem is olyan jogos s ez Masovián (Varsó) és Oroszország nyugati részén megy keresztül, amely területről szintén sokan jöttek Podolinba tanulni. De nem csupán a származási hely veendő alapul azon terület körvonalainak megvonásához, melyre a podolini iskola hatása kiterjedt, hanem az különösen, hogy kik végezték el itt iskoláikat a legalsóbbtól a legfelsőbbig? A kérdésre azt feleljük a katalogus alapján, hogy a lengyelek első sorban. S így most már tisztában lehetünk azzal, hogy a

podolini piarista iskola hatása mely területekre terjed ki különösen művelődési szempontból.

*Az osztályok száma.* «Kalazancius iskolájának, melyet főbb vonásaiban a jezsuitáktól vett át, fősajátsága az volt, hogy a gimnázium azon formáját, melyet mintának választott, nem tekintette olyannak, melyhez föltétlenül ragaszkodnia kellene, s az iskolát mindig a körülmények szerint rendezte be».[1] Ezt az elvet azonban nemcsak a rend alapítója, hanem fiai is mindenkor érvényesítették, amint ezt az egyes rendházak fenmaradt iratai világosan elénk tárják.

A podolini piarista iskolában is csak a három, illetőleg négy alsó osztály nyílt meg az első évben, amint erről a háztörténet következő sorai nyilvánvalóan meggyőznek: «Magister scholae Latinae, scilicet Principiorum et Grammaticae constitutus est P. Augustinus a S. Carolo, Scholae vero legendi F. Lucas a S. Ludovico».[2]

Meg volt tehát a grammatikai és principiai osztály s ezek mellett még a «schola legendi», amely alatt tulajdonképen két osztályt kell értenünk. A katalogusban ugyanis az első és második évben a tanulók nevei mellett az osztály nincs megemlítve. A harmadik évben már az osztályt is feljegyezve találjuk és pedig a fönnebb említett két osztályon és a már felsőbb szintaktikai osztályon kívül a «schola infima»-t és «schola parva»-t is s így tekintetbe véve a csekély időkülönbséget és azt, hogy az osztály szaporításáról sehol sincs említés, azt állíthatjuk, hogy már az első évben meg volt ez a két osztály is, de egy tanár vezetése alatt, ami abban az időben igen gyakran előfordult.

A háztörténet fönnebb idézett sorai után ezeket az igen fontos szavakat olvashatjuk: «Expectati sunt interim alii magistri a P. Provinciali mittendi», melyekből arra következtethetünk, hogy itt is, miként más helyeken, a felsőbb osztályok idői egymásutánban nyíltak meg. És hogy ez tényleg így is történt, azt a katalogushoz csatolt függelék határozottan bizonyítja. Ebben ugyanis azt olvashatjuk, hogy a megszokott kiegészítés (consueta promotio) szerint már az 1646. évben megnyílt a szintaktikai osztály, amelynek Glicér felszentelt rendtag lett a tanára.

[1] Dr. Prónai A.: A kegyes iskolák kezdete. 55. l.

[2] S. D. P. 25. l.

1648-ban költöztek be a piaristák a teljesen fölépült rendházba, mely körülmény szintén hozzájárult az osztályok számának gyarapításához. Az a tény, hogy a parvisták és a grammatisták egy teremben voltak, arra enged következtetni, hogy a várban, ahol eleinte tanítottak, nem volt elég hely.[1] Mikor a helyszűke már nem képezett akadályt, megnyílt a poetikai osztály is, melynek tanára Venczel atya lett.

Nem hagyhatjuk említés nélkül a bölcseleti tanfolyam megnyilását sem, ámbár az első sorban a piarista növendékek számára történt és pedig azért, mert a megnyitás után néhány évvel már világi tanulók is hallgathatták. A piaristák eleinte nem akartak ebbe beleegyezni, jólehet sok előkelő egyén kérte őket s csakis, mikor az alapító is támogatta a kérőket, lettek hajlandók ezt megengedni.[2] 1651-ben, tehát már a negyedik évben nyolc világi hallgatóval találkozunk, akik között egy magyar származású is volt: nemes Loszicki Ferenc.[3]

Most már csak egy osztály volt hátra, a rhetorikai, amely 1651-ben nyílt meg. Tanára Márton atya lett.

Ettől az évtől fogva hét osztály volt a podolini piarista iskolában, amelyek állandóan meg is maradtak.

Ezeken kívül találkozunk még az «Abcedarius», azaz olyan osztályra vonatkozó feljegyzéssel, amelynek feladata — mint neve is mutatja — az volt, hogy a legelemibb ismereteket megadja. Előkészítő osztálynak is nevezhetnők.

Megvolt az arithmetikai osztály is. Ezen osztályba azok jártak, akik az említett hét osztályt csak félig-meddig végezték el, de mielőtt teljesen bucsút vettek volna az iskolától, különösen a gyakorlati életre szükséges ismereteket akarták elsajátítani. De megtörtént az is, kogy az arithmetikai osztályt odahagyták és folytatták a rendes osztályokat, amint ezt a következő adat igazolja: «Joannes Lasnia, Silesita Sodoviensis Arithmeticus, factus est Catholicus, et relicta Arithmetica studia est prosecutus». Ezt igazolja az a könyv is, melyet az alábbiakban bővebben ismertetünk.

*A tanulók koráról.* Az egyes osztályokban a tanulók korának

[1] Et quidem tunc temporis duobus tantum cubiculis arcis usque ad annum Domini 1648. docuerunt patres.

[2] Memorabilia.

[3] U. o.

kutatása igen érdekes felvilágosítást nyújt az azonkori műveltségi viszonyokra.

Sajnos, hogy a katalogusban a tanulók korának a megemlítését csakis az első évtizedekben találhatjuk meg, bár itt sem mindegyiknél, a későbbi évtizedekben pedig majdnem teljesen hiányzik. Forrásunk tehát hézagos és így a dolog tárgyalása nem lesz teljes. A XVII. századi tanulók közül is sokan már a 6—7. évben kezdték az írás és olvasás mesterségének elsajátítását, de a nagy többség általában csak később lépte át az iskola küszöbét. Hogy pedig úgy a közepes kort, mint a szélsőségeket világosan áttekinthessük, egy táblázatban bemutatjuk az alsó három osztály tanulóit kor szempontjából és pedig az első évek adatai alapján:

| | 6 | 7 | 8 | 9 | 10 | 11 | 12 | 13 | 14 | 15 | 16 | 17 | 18 | 19 | 20 | 21 | 22 |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Infim. | 2 | 4 | 5 | 5 | 4 | 2 | 1 | | 1 | | | | | | | | |
| Parv. | | | 4 | 3 | 4 | 9 | 15 | 11 | 8 | 6 | 1 | | 2 | | 1 | | |
| Princip. | | | | | 1 | | 8 | 5 | 4 | 9 | 4 | 3 | 2 | 1 | 1 | 1 | |

A táblázatból láthatjuk a nagy szélsőségeket, amelyek az egyes osztályok tanulói között megvoltak s egyszersmind, habár egész határozottan nem is, de legalább megközelítőleg megjelölhetjük az egyes osztályokban a tanulók közepes korát.

A többi négy osztály tanulóit kor szempontjából nem mutatom be táblázatban és pedig azért, mert ezen osztályok tanulóinak neve mellett csak igen ritkán találjuk a kort is feljegyezve. Az egyes osztályok tanulói között levő korarány, amelyet a táblázatból szintén kiolvashatunk, a felsőbb négy osztálynál is ugyanaz. De, hogy mégis legyen némi reális fogalmunk ezen négy felsőbb osztály tanulóiról kor szempontjából, bemutatom az 1660. évben itt tanult négy felsőbb osztályú tanulókat és pedig nem csupán korukat tüntetem ki, hanem közlöm mindazt, amit róluk a katalogusban találok:

Andreas Zagorski Nob. Pol. Poëta An. 15.
Andreas Kowalski Nob. Pol. Pitoviens. Synt. An. 19.
Albertus Wasko Skrysuens. Synt. An. 19.

Albertus Swiechowski Nob. Pol. Synt. An. 19.
Albertus Loykowicz Zebczydowiens. Pol. An. 15. Gramm.
Adamus Witowski. Nob. Pol. Radmiensis. An. 12. Gramm.
Adamus Fabricius. Lapscens. Pol. An. 12. Gramm.
Adalbertus Scepanowski. Pol. Javoriens. An. 19.
Andreas Koxkalowski. Pol. Krolowicensis. Pol. An. 20.
Bartholomaeus Niewola. Pol. Poëta. An. 20.
Bartholomaeus Dudarzi. Cracowiensis. An. 18. Gramm.
Christophoms Stamirowski. Nob. Pol. Stamirowiens. An. 15. Gramm.
Casimirus Skala. Nob. Pol. Lapanov. An. 15. Gramm.
Gasparus Kolizan. Pol. Lapcensis. An. 20. Poëta.
Georgius Klownacki. Nob. Pol. ex Masovia. An. 17. Poëta.
Georgius Litocki. Silezita Leczicensis. An. 19. Synt.
Georgius Palkovicz. Silezita Leczicensis. An. 17. Synt.
Georgius Koska. Pol. Hanuszoviczensis. An. 18. Gramm.
Jacobus Ogorhowicz. Pol. Clericus. An. 23. Rhet.
Jacobus Kaciborski. Pol. An. 19. Poëta.
Joannes Garcarczevicz. Pol. An. 15.
Jacobus Chmielovicz. Pol. Rabens. An. 16. Synt.
Joannes Zowcara, Ruth. Filicensis. An. 17. Synt.
Ivan Mudran. Pod. An. 12. Gramm.
Joannes Skala. Pol. Nob. An. 15. Gramm.
Joannes Kevandrowski. Pol. Tarnoviensis. An. 16. Gramm.
Laurentius Sobolewski. Nob. ex Russia Labanoviensis. An. 22. Rhet.
Martinus Novakowski. Pol. Debnensis Rhet. An. 21. omni commendatione dignissimus.
Michaël Lasokowski Slavus. Nob. An. 26. Poëta.
Michaël Micynski. Pol. Ruth. Busocuiczensis. An. 18. Synt.
Martinus Riemblowicz. Pol. Jordanowiensis. An. 15. Synt.
Michaël Mikszai. Hung. An. 24. Rhet.
Paulus Fielinski. Pol. Mielcensis, An. 17. Gramm.
Paulus Kucharski. Podoliensis. An. 18. Gramm.
Stanislaus Zagorski Nob. Pol. An 18. Poëta.
Petrus Zagorski. Nob. Pol. An. 13. Gramm.
Stanislaus Rogowicz. Pol. An. 19. Poëta.
Stanislaus Bielkovicz. Pol. An. Jatoviensis. Clericus. An. 23. Poëta.

Stanislaus Levandrovicz. Pol. Parnovicensis. An. 23. Synt.
Stephanus Bierdgowski. Pol. Myslinicensis. An. 17. Synt.
Stanislaus Rayski. Pol. Crosciensis. An. 19. Rhet. venit Cassovia.
Stanislaus Komnacki. Nob. Pol. Lycanensis. An. 17. Poëta.
Stanislaus Oviszki. Nob. Pol. Rosaugniensis. An. 12. Synt.
Thomas Scepanowski. Nob. Pol. An. 20. Synt.

Felemlíthetjük még azt, hogy az abcedariusok korra nézve fiatalabbak voltak, mint az infimisták, mert legtöbbnyire 5—6 évesek. Az arithmetikusok korára röviden csak azt mondhatom, hogy általában igen nagy szélsőségek között ingadozik.

*A tanítás tárgya.* A piarista iskolák fősajátossága, mint már említettem, az volt, hogy sehol sem tervezték egy határozott schema szerint, hanem a körülményekhez alkalmazkodtak és úgy létesítették azokat. Mondható ez az osztályok számára és bizonyos mértékben az egyes osztályokban a tanítás tárgyára is. Az abcedarius osztály előkészítő osztály volt, amelyben hogy mit tanultak, az elnevezés mutatja. A két alsó osztályban, t. i. a kezdőben (infima) és a kicsinyek osztályában (parva) tanulták az írást és az olvasást s az ezekkel kapcsolatos dolgokat. Az első években ezen két osztályt egybefoglalták és pedig ilyen elnevezéssel: «schola legendi», amiből a tanítás tárgyára joggal következtethetünk.[1]

A következő osztály, amelybe a principisták jártak, már latin iskola volt, amint ezt a következő idézet is igazolja: «Scholae Latinae scilicet principiorum et grammaticae constitutus est pater Augustinus».[2] A principiai és grammatikai osztályban a tanítás anyagát a latin nyelv elemeinek elsajátítása tette, t. i. a helyes olvasás és helyes kiejtés, a nyelvtan egész terjedelmében s a tanítás anyagának és a tanulók képzettségének megfelelő olvasmányokkal (Convenientes Auctores) kapcsolatban.

A szintaxisták a latin mondattant tanulták, kapcsolatban a megfelelő auctorok olvasásával. A poetikai osztályban a fősulyt a poetika szabályainak elsajátítására fektették a latin klasszikus költők olvastatásával kapcsolatban. A legfelsőbb osztályba jártak a rhetorok, akiknek tanítására vonatkozólag már több adattal rendelkezünk, amelyek azonban részben a többi osztályokra is vonatkoznak. Az 1670. évben Podolinban járt generalisi visitator figyelmét az iskola «ob aestivas incurrentes ferias» sem kerülte ki

[1] S. D. P. 19. l.

[2] S. D. P. 17. l.

s némi javítani valót így is talált. Így első sorban is meghagyja azt, «hogy a rhetorikai osztályokban magyarázzanak szerzőket, de nem csak itt, hanem minden osztályban és pedig a megfelelőket». A következő rendelete arra enged következtetni, hogy a számtant nem csupán az arithmetikai osztályban tanulták, hanem a többiben is: «Szerzetünk szokása szerint a számtan, amely tárgy itt eleddig elhanyagoltatott, ezentúl taníttassék».

A podolini piarista iskolában az arithmetikai osztály is megvolt, amiről a kathalogus számos feljegyzése tanuskodik. Az a kérdés merül már most fel, mit tanultak ezen osztályban? Ezen osztályban különösen olyan ismereteket sajátítottak el, melyek a gyakorlati életre készítettek elő.

A podolini archivumban van egy arithmetika, amelynek részletesebb bemutatása a dolog tisztázását nagyban elő fogja segíteni, de emellett még kézzelfoghatólag meg lesz előttünk világítva az is, hogy a podolini piaristák mily ügyességgel és mennyire praktikusan jártak el ezen tantárgy tanításánál. Az írott könyv négy részből áll. Legérdekesebb a négy alapműveletet magában foglaló rész s azért ezt fogom részletesen bemutatni. Mielőtt a legegyszerűbb alapművelet tárgyalását megkezdené a könyv szerkesztője, bevezetésül szól a számlálásról: «de numeratione», s itt a számlálásról azt mondja, hogy az «a számok helyes kiirásában és a kiirottak helyes olvasásában áll». Megmagyarázza a számok helyi és egyedi értékét, amelyek azok olvasásánál alapul szolgálnak.

Az összeadás. «Az összeadás két vagy több számnak összegezésében áll, amely műveletnél a helyes aláirásra és a megfelelő helyi értékűek összeadására kell különösen figyelnünk.»

Egy aranyművesnek van 5 gyűrűje, amelyeket eladott: kérdés mi az összeg?

| | |
|---|---|
| 1 ... ... ... ... ... | 148 |
| 2 ... ... ... ... ... | 300 |
| 3 ... ... ... ... ... | 500 |
| 4 ... ... ... ... ... | 402 |
| 5 ... ... ... ... ... | 541 |
| | 3191 |

Az összeadásra felhozott példák után következik az egyszeregy két oszlopban feltüntetve:

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | 2 | = | 4 | | 2 | = | 6 |
| | 3 | = | 6 | | 3 | = | 9 |
| 2 | 4 | = | 8 | 3 | 4 | = | 12 |
| vagy | 5 | = | 10 | vagy | 5 | = | 15 |
| kétszer | 6 | = | 12 | háromszor | 6 | = | 18 |
| | 7 | = | 14 | | 7 | = | 21 |
| | 8 | = | 16 | | 8 | = | 24 |
| | 9 | = | 18 | | 9 | = | 27 |

Az a különbség a mai és ezen egyszeregy között, hogy ez az eggyel és tizzel való szorzást nem adja. Az eljárás kétségkívül helyes és nem mondható hiányosnak, különösen ha azt is tekintetbe vesszük, hogy akkor nem foglalkoztak kis fiúk a számtannal, hanem nagyobbak, akiknél az emlékező tanuláshoz szükséges csattanósság már felesleges volt.

«A kivonás egy kisebb számnak egy nagyobb számból való elvonásában áll, amely műveletet mindenkor jobbról kell kezdeni. A kivonás próbája az összeadás és pedig a kivonandót és a maradékot adjuk össze, amint ezt a példa is világosan igazolja»:

Egy paraszt embernek volt 38345 juha, ezek közül eladott a mészárosnak 9634-et, kérdés mennyi maradt meg?

Megoldás:

```
38345
 9634
-----
28711
-----
38345
```

Érdekes a következő példa, amennyiben a kivonás kezdetlegességét mutatja: «Egy gyertyakészítő elküldte szolgáját viasz beszerzése végett s adott neki 7894 forintot. A szolga vett először 2002 forintért, azután 300-ért s végül 74 forintért. Kérdés, mennyi pénzt hozott még gazdájának?«

Megfejtés:

```
7894  készpénz
2002  első kivonás
----
5892
 300  második kivonás
----
5592
  74  harmadik kivonás
----
5518
```

Érdekes a következő példa is, mert a könyv megirásána idejéről értesít. «Kérdés, mikor született az, aki most 42 éve

Megfejtés:

```
 1705
   42
 ----
 1663  a kérdéses év
 1705
```

Az egyszerű szorzásról. «A szorzás alatt azt az eljárást értjük, amikor egy számot annyiszor veszünk, ahány egység (unitas) van egy másik számban.» Pl. «Ha nyolcat néggyel kell megszoroznom, a nyolcat négyszer mint összeadandót tekintem, mert ennyiszer kivánja ezt a szorzóban levő egységek száma; így kapok eredményül harminckettőt.»

Egy tanuló tíz hónapra fogadott fel ellátással kapcsolatos lakást és pedig úgy, hogy egy hétre 16 garast fizet. Kérdés, mennyit kell fizetnie az iskolaév letelte után?

```
  16
  40
 ---
 640
```

Érdekes az, hogy a szorzót és a szorzandót nem egymás mellé, hanem egymás alá írják.

Az osztás. «Az osztás alatt azt az eljárást értjük, amikor valaki azt keresi, hogy az egyik szám hányszor van meg egy másikban.» Pl. Mennyi annak a napi jövedelme, aki egy évre 67845 forintot kap? Ezt úgy kapjuk meg, ha az összeget elosztjuk az év napjainak a számával, azaz 365-el.

```
365 |67845|        185
     365            365
     ----           ---
     3134           925
     2920          1110
     ----           555
     2145         -----
     1825         67525
     ----           320
      320         -----
                   67845
```

A példából láthatjuk, hogy az osztásnál az egyes tagokat nem úgy helyezték el, mint most és hogy az osztás mellé mindig oda kapcsolták a próbáját is.

Az osztásra vonatkozó példák után a lengyel értéknemek következnek, melyek közül egyet-kettőt megismertetek és pedig azért, hogy a tanítás anyagát minél inkább megismertessem.

Az 1676-i konstituciók értelmében:

Egy forintban van 30 garas.

A lengyel krakói sdibrában van 48 garas.

A litvániai sdibrában van 75 garas.

A porosz mnāban van 20 garas.

A császári copóban van 3 forint.

A morvai császári copóban van 3 frt 10 garas.

Lengyel súlymérték.

Egy mázsában van 5 lapis.

Egy lapisban van 25 font.

Egy fontban van 16 uncia.

Egy unciában van 2 loto.

A hosszúságmértékek.

A lengyel mértföldben van 15.000 rőf.

A német mértföldben van 32 stadion.

A lépésben van 7 láb.

A rőfben van 4 láb.

Az orgiában van 6 láb.

A stadionban 25 lépés.

Útmutatás a pénzek beváltásához.

«Ha azt akarod tudni, hogy 1400 lengyel forint, hány magyar forintot ér, úgy előbb még azt kell tudnod, hogy hány solidus van a lengyel és hány a magyar forintban. Minthogy pedig a lengyel forintban 80, a magyar forintban 100 van, az átszámítás a következőleg történik:

```
        1460 lengyel frt.
          90
 ---------------
 100 | 131400 | magyar forintnak felel meg.
 100 | 131400 | 1314
       ------
         100
         ---
         314
         300
         ---  100
         140
         ---
         400
         400
```

Szól azután még az ürmértékekről, az időegységekről stb. Az időre egy érdekes példát említ föl: «Egy tanuló, aki 13 éves volt, Podolinban járt 4 hónapig, 5 napig, 20 óráig és 32 percig; azután Varsóban járt 4 évig, 2 hónapig, 2 napig, 15 óráig és 54 percig; s végül Krakóban járt 3 évig, 3 hónapig, 8 napig, 21 óráig és 24 percig». Kérdés, hány évig járt iskolába?

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 4 év | 2 hó | 5 nap | 20 óra | 32 perc |
| 3 « | 3 « | 2 « | 15 « | 54 « |
| | | 8 « | 21 « | 24 « |
| 7 év | 9 hó | 15 nap | 9 óra | 50 perc. |

Az ilyen fajta példák az átszámítás gyakorlására vonatkoztak.

Az összetett szorzásról. «Ez az alakja a műveletnek nagyon szükséges úgy a gazdaságtanban, mint a kereskedésnél. Kétféleképen oldhatjuk meg; vagy úgy, hogy a nagyobb értékűt átszámítjuk a kisebbre és a már úgy is meglevő hasonértékűekhez hozzáadjuk, vagy pedig megfordítva. *De különben is a gyakorlat fog ezekre inkább megtanítani. A szorzás próbája az osztás.*»

Egy valaki 1705-ben háborúhoz szükséges lovakat akart vásárolni és talált is lovakra, megvévén 30-at, egyet-egyet 16 forint 15 polt. és 2 dénárért. Az a kérdés, mennyit fizetett az összesért magyar pénzértékben?

```
  1 ló 16 frt. 15 pol. 2 den.
 30
 495
   3
1487
  32
2974
4461          30
3 | 47584 | 15861 | 528 frt.
  3          150
 17₁₅         86
 25₂₄         60
 18₁₈        261
  4₃         240
  1 dénár     21 poltura
```

```
A próbája
32 | 528 | 16
     32
     208
     192
      —16

32 | 501 | 15
     52
     181
     160
      21
      21
       3
32 | 64 | 2
     64
```

Igen sok érdekes gyakorlati példát sorol még föl, melyek nem csupán a szorzással, hanem az osztással is kapcsolatosak. Végezetül az osztás révén bevezeti a törteket is és ezzel az igen érdekes könyvrészlet véget ér. A könyv fő érdekességét ránk nézve az teszi, hogy több magyar vonatkozású rész van benne, ami a közlöttekből is nyilván szemünkbe ötlik.

*Az osztályok végzése.* Amint azok számából is következik, hét év alatt történt, amit a következő adat világosan bizonyít: «A podolini piarista iskolában a humaniórákat hét év alatt végeztem el.»[1] Ez volt a rendes, de nagyon gyakori az eltérés, ami vagy abban nyilvánul, hogy a tanuló egy osztályt több évig jár, vagy abban, hogy megszakítja és csak pár év mulva folytatja ismét tanulmányait. Az utóbbi állítás igazolására szolgálnak a következő példák:

Andreas Hawasch parvista (1660).
« « « (1663).
Andreas Chocholowski pol. Neof. poëta. 1667.
« « « « rhetor. 1669.
Andreas Nowacki pol. synt. 1670.
« « « « 1674.

Az említett tárgyakon kívül minden osztályban bőven tanulták a vallástant. Joggal következtethetjük ezt a kor tanításának vallásos jellegéből, mit különben több káptalani határozat is bizonyít, amelyek a katachetizálást igen szorgalmazzák.[2]

Ezek után röviden meg kell még arról is emlékeznünk, hogy a podolini piaristák *hogyan tanítottak?* Erre először is azt válaszolhatjuk, hogy vallásosan. Hogy ez tényleg így volt, azt bizonyítja az azon kori tanárok vallásos irányú nevelése úgy az egyik, mint a másik részről. Hogy a podolini piaristák valóban vallásosan neveltek, következik ez a tanárok képzéséből, amit már föntebb bemutattam, nem különben a protestáns tanulók visszatéréséből, amit már szintén tárgyaltam.

A vallásos nevelés különösen a Mária-tiszteletben nyilvánult, ami természetes folyomány volt annál a rendnél, amely az Isten Anyjáról neveztetett el. A Boldogságos Szűz imádságát minden vasárnap elmondták s az 1676-ki nagygyűlés erősen sürgeti a

[1] S. D. P. 166. l.

[2] Acta Cap. prov. 1682. 4. pont.

generálisnál a Boldogságos Szűz társaságának örök érvényű megengedését a podolini iskola számára.

Hogy a kornak megfelelő ismeretekben részesítették tanítványaikat, azt tényekkel teljesen nem bizonyíthatjuk, bár előkészültségükből joggal tételezhetjük föl. Hogy nevelésük gyöngéd volt és inkább szeretettel, mint durva bánásmóddal törekedtek célt érni, azt hiteles adatokkal bizonyíthatjuk. Az 1679-ben Podolinban tartott nagygyűlés a gyermekekkel szemben tanusítandó eljárást oly szépen írta elő, hogy méltán dicsőségükre válik a gyűlésen részt vett rendtagoknak, de egyszersmind az összes lengyel s így a podolini piaristáknak is, akikről méltatlanság volna föltételezni azt, hogy nem eszerint jártak el. Hangzik pedig a következőképen: «Kegyes iskoláink tanulói közül, ha valamelyik kisebb vétséget követ el, azt a praefectus büntesse meg; nagyobb vétségért (amilyenek a nem veszélyes megsebzések) a rector tudtával zárják be a collegium valamely kisebb fülkéjébe. «In criminalibus ad nos non pertinet». Senki se verje a tanulókat vesszővel, bottal vagy más hasonlóval, arczul ne üsse s ne illesse őket illetlen és gyülöletes szavakkal».[1]

A mai kornak a verést megszüntetni óhajtó jogos kivánalmai tehát nem újak, mert már jó két századdal ezelőtt hangsúlyozták és pedig erősen a piaristák nagygyűlései.

[1] Puncta Capituli. Anno 1679. 1685.

# III. FEJEZET.

## A rend szervezete.

A generális. A tartományfőnök és a házfőnök. A házi, tartományi és az egyetemes gyűlések. A házfőnök helyettesei. A tartományfőnök látogatásai. A vizitátor.

A rend egyetemessége tartományokra oszlott s a tartományokat a rendházak alkották. A rend élén állott a generális, a tartományok és a rendházak élén a tartományfőnökök, illetve házfőnökök. A generális és a tartományfőnök mellett voltak az asszisztensek.

A rend szervezetének legfontosabb kapcsát a gyűlések alkották: és pedig az egyetemes és a tartományi gyűlések. Egyetemes gyűlést minden hatodik, tartományi gyűlést minden harmadik évben tartottak. A tartományi gyűlést megelőzte a tartományfőnöknek az egyes házak főnökeihez intézett fölszólítása házi gyűlés tartása céljából. A házi gyűlésen minden egyes ház egy-egy vokálist választott s döntött azon előterjesztések ügyében, melyeket a tartományi gyűlésnek tárgyalás végett ajánlott. A vokális volt a házfőnök mellett a ház képviselője. Vokálissá választható volt az, aki hét év óta ünnepélyes fogadalmat tett és három év óta fölszentelt pap. A tartományi gyűlésnek tagjai voltak a tartományfőnökök, az asszisztensek, a házfőnökök, az ujoncok mestere és a vokálisok. A tartományi gyűlések választották a tartományfőnökök asszisztenseit s az egyetemes gyűlésre a két vokálist. A gyűlésen tárgyalás alá vették az egyes házaknak előterjesztéseit. Különösen azokat az ügyeket tárgyalták részletesen, amelyek a tartományt közelebbről érintették.[1] Minden házfőnök részletesen

[1] Circa res dubias et difficiles provinciae nostrae. Az 1667-ki tartományi gyűlés meghivó-leveléből idézve.

beszámolt a vezetése alatt álló ház állapotáról.[1] A gyűlésen hozott határozatok nagy része a rend speciális hivatására, a tanításra és a beléletre vonatkoztak. A lengyel provinciára vonatkoztatva a tartományi gyűléseket nem tartották mindig ugyanazon a helyen. A tartományi gyűlésre meghivó levelek azt mutatják, hogy leggyakrabban Podolinban és Varsóban[2] tartották.

Az egyetemes gyűlések tagjai voltak a generális, a generális asszisztensei, a tartományfőnökök és minden tartományból két-két vokális.

Az egyetemes gyűlésen történt a generális, és a generális asszistenseinek választása. Miként a tartományi gyűléseken a házfőnökök a vezetésük alatt álló házakról, úgy az egyetemes gyűléseken a tartományfőnökök részlegesen beszámoltak a vezetésük alatt álló tartományokról.[3] Az egyetemes gyűlést mindig Rómában tartották.

Az egyes házak élén a házfőnök (rector) állott, kinek helyettese a helyettes házfőnök (vicerector). A helyettes házfőnök távolléte esetén a házfőnöknek joga volt bárkit kinevezni helyettesének, akinek azonban, mint a helyettes házfőnöknek, hatásköre korlátolt volt.[4]

A tartományfőnöknek kötelessége volt a rendházak meglátogatása, de ha fontos okok miatt ezt nem tehette meg, úgy másra is átruházhatta e hivatáskörét. Így 1682-ben a tartományfőnök azzal bízza meg a podolini házfőnököt, hogy helyette látogassa meg a privigyei és breznóbányai rendházakat.[5] A megbizó levélből

[1] Reverentia vestra adferet status domus suae cum omnibus requisitis, erectionem domus, familiam, inventaria ecclesiae, domus, sacrarii, bibliothecae. Idézve az 1668-ki tartományi gyűlés meghivó-leveléből.

[2] E két ház előkelőségét mutatja az a körülmény is, hogy a lengyel tartományban e két házban volt noviciatus.

[3] Catalogos familiarum cum circumstanciis juxta formulam consuetam, nomina creditorum ac debitorum, status domorum, cum redituum questuationum proventibus, onera missarum tum manualium, tum perpetua et siquid memorabile in ista provincia. Idézve az 1691-ki egyetemes gyűlés meghivóleveléből.

[4] Non tamen in eius potestate sit res majoris momenti dandi nova negotia inchoandi stb.... Az 1670-ki tartománygyűlés határozatainak második pontja.

[5] Prividienses et Bresnenses Religiosorum nostrorum domos in regno Hungariae visitandi singulasque Religiosorum nostrorum personas examinandi, indicandi inque delicta eorum (si quae reperta fuerint) pro qualitate culpae iuxta rigoram sacr. Canonum, et instituti nostri sanccita animadvertendi, coercendi, declarandi, decidendi stb.... Idézve a megbizó-levélből.

azt is kiolvashatjuk, hogy a tartományfőnök látogatása közben mikre terjesztette ki figyelmét.

A generális vagy maga, vagy helyettese időnkint meglátogatta az egyes tartományokat. Így 1670-ben a lengyel provinciát s így a podolini házat is meglátogatta a vizitátor, megvizsgálva a templomot, rendházat, az iskolát és a rendtagok beléletét, amelyről részleges jegyzőkönyvet őriz az archivum.